БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1958 ИЮНЬ 26 ЧЕТВЕРГ № 126 (4096)

Өртээ 20 коп.

Партия организациялары, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары колхозтарда болгаш совхозтарда чер ажылының болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин улам ыңай өстүрерин хандырарынче ам бүгү күжениишкиннерни мөөннээр, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүреринiң болгаш күрүнеге дужаарының талазы-биле күрүне планнарын база 1958 чылда алган социалистиг хүлээлгелерин колхоз болгаш совхоз, район, область, край болгаш республика бүрүзүнүң чугаа чокка күүседирин чедип алыр ужурлуг.

(СЭКП ТК-ның Пленумунуң июнь 18-те хүлээп алган доктаалындан).

ССРЭ-ниң хереглел кооперациязының төлээлекчилериниң бешки съездизинге

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң байыры

ССРЭ-ниң хереглел кооперациязының төлээлекчилериниң бешки съездизинге төлээлекчилеринге болгаш оларның нүүрү-биле совет хереглел кооперациязының бүгү кежигүннеринге Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели байыр чедирип тур.

СЭКП-ның XX съездизиниң айытканы коммунистиг тургузуушкунуң эң улуг программазын совет улус Коммунистиг партияның улуртулгазы-биле чедиишкинниг боттандырып турар үеде хереглел кооперациязының съездизи болуп турар.

Үлетпүрүү болгаш тудугну эргелеп башкарарын эде тургузар талазы-биле, колхоз тургузуун улам ыңай хөгжүдер болгаш машина-трактор станцияларын эде организастаар талазы-биле партияның болгаш чазактың боттандырган хемчеглери болза, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга бүгү-ле чер-чер органнарының инициативазын көстүп көрбөөн бедикче көдүрүп, бүдүрүлгени эргелээринге, немелде курлавырларны илередип тыварынга болгаш ол курлавырларны улустуң чаагай чоруунга ажыглаарынга миллион-миллион массаларның улам-на идепкейлиг киржирин хандырган.

Аар үлетпүрүү чурттуң экономиказының үндезини кылдыр колдадыр хөгжүдер деп бистиң партиявыстың ленинчи угланыышкыны улус ажыл-агыйының үзүктел чок өзүлдезин, әртемниң болгаш культураның көстүп көрбөөн чечектелиишкинин, совет кижилериң материалдыг чаагай байдалын чайгылыш чокка бедидерин хандырган. Ол угланыышкында бистиң партиявыстың чаа чугула базымы болза, химия үлетпүрүүнүң хөгжүлдезин болгаш синтетиктиг материалдарны болгаш кылыгларны бүдүрерин дүргедедир дугайында СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпири, а ол ышкаш ыяавыла дужаалгаларны, МТС-териң ажылдааны дээш натура төлевирин дүжүрер дугайында, көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээриниң чаа чурумунуң, өртектериниң болгаш негелделериниң дугайында СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалы болур.

Ам үеде совет улус бодунуң бүгү күжениишкинин бистиң чуртта коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгаларын шиитпирлээринче салып турар. Ол улуг тургузукчу ажылга массалыг организацияларның бирээзи болур хереглел кооперациязы база идепкейлиг киржип, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунун эргелээринге киржиринче хуучуларны хандыдар талазы-биле улуг ажылда хереглел кооперациязы чорудуп, совет садыгны калбартып хөгжүдеринге болгаш хоорай биле көдээниң аразынга экономиктиг харылзааларны калбартырынга улуг салыышкынны киирип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам бедидеринге, совет улустуң материалдыг болгаш культурлуг деңнелин бедидеринге дузалап турар.

Сөөлгү дөрт чылдарда хереглел кооперациязының системазында үүрмектеп садар бараан саарылгазы 82 хуу көвүдээн, көдээ ажыл-агый продуктуларын болгаш чиг-эдин белеткээриниң болгаш садып алырының хемчээли ийи каталтан ажыг өскен. Хереглел кооперациязының материал-техниктиг баазазы дыка калбарган. Кооператив садыының удуртукчуларының, организацияларының болгаш түскай әртемниглериниң кадрлары өскен. Кооператив организациялары чугула херектиг барааннарга чоннуң негелделерин улам долу хандырып, садып алыкчыларны хандырарын эжижидип, садыгның дешилгелиг формаларын боттарының ажылының практиказынга калбаа-биле ажыглап турар апарган.

ССРЭ-ниң хереглел кооперациязы делегейнин кооператив шимчээшкининге, даштыкы чурттарның организацияларыбиле садыглажылганы хөгжүдеринге, бүгү чурттар-биле Совет Эвилелиниң кайы-кайызынга ажыктыг экономиктиг харылзааларын калбартырынга, тайбың болгаш улустар аразынга кады ажылдажылга дээш демиселге идепкейлиг киржин турар.

Социалистиг экономиканың бүгү талалыг хөгжүлдези, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрүп үндүрерин үзүктел чок көвүдеткени, совет кижилериң чаагай байдалының болгаш культурлуг деңнелиниң бедээни хереглел кооперациязының ажыл-чорудулгазын калбартырынга кызыгаар чок аргаларны тургузуп турар.

Ыяавыла дужаалгаларны, МТС-териң ажылдааны дээш натура төлевирин дүжүрер дугайында, көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээриниң чаа чурумунун, өртектериниң болгаш негелделериниң дугайында СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалы хереглел кооперациязынга улуг сорулгаларны хүлээдип турар.

Колхоз тургузуун улам ыңай хөгжүдер болгаш машина-трактор станцияларын эде организастаар талазы-биле партия биле чазактың ажылдап кылган болгаш боттандырган хемчеглери чер ажылының болгаш мал ажылының ниити болгаш бараанныг продукциязын бүдүрерин дүрген өстүрериниге бүгү-ле эргежок чугула үүлдерни тургускан.

Колхоз тургузуун улам ыңай хөгжүдериниге болгаш быжыглаарынга, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улуу-биле өстүрериниге, бистиң чуртувустуң чонун аъш-чемниң бүгү-ле чугула продуктулары-биле болгаш үлетпүрүү чиг эт-биле четчир кылдыр хандырарынга көдээ ажыл-агый продуктуларының белеткелин шын организастаары чугула ужур-дузалыг.

Оон-биле холбаштыр белеткел организацияларының ажылын улам ыңай эжижидин хандырары, көдээ ажыл-агый продуктуларының белеткелин калбартыры болгаш белеткелдерге чарыгдалдарны кызырары, продукцияның үрелирин болгаш шынары кудулаарын болдурбазы, көдээ ажыл-агый продуктуларын болгаш чиг-этти сайгарарда колхозтарга болгаш колхозчуларга бүгү хемчег-биле дузалаары, ынчангаш оон-биле колхоз бүдүрүлгезиниң бүгү адырларының улам ыңай өзүлдезинге болгаш ажылчы чоннарның материалдыг чаагай байдалын бедидеринге дузалаары хереглел кооперациязынга эргежок чугула.

Хереглел кооперациязының ажылдакчылары кооператив садыын моон-даа ыңай хөгжүдүп, сайзыраңгайжыдар, ажылчы чоннарның негелделерин болгаш хереглелдерин сагышсалынгыр көөр, чонну хандырарының культуразын бедидер, бүдүрүлге болгаш амыдырал хереглелиниң бараннарынга колхозтарның өзүп турар негелделерин долузу-биле хандырар, садыг болгаш белеткел аппарадының ажылын могаг чокка эжижидер, улуска кызыгаар чок бараан болурунуң ёзузунга, күрүнеиң сагылга-чурумун чайгылыш чок сагыырының болгаш четпестерге эптешпес болурунуң ёзузунга кооператив кадрларын кижизидер ужурлуг.

Кооператив ажылдакчылары боттарының ажыл-чорудулгазынга ээлдек оперативтиг болгаш тывынгыр чоруун улам илередир ужурлуг. Чоннуң амыдырал хереглелдерин болгаш культурлуг негелделерин улам долузу-биле хандырар дугайында үргүлчү сагыш салыр. Столоваяларның, чайнаяларның, хлеб быжырар черлериниң, септелге болгаш дараанылга мастерскаяларының, хеп чуур черлериниң, уруглар албан черлерикиң четкизин улам калбартыр, номнарны болгаш культура барааннарын садыглаарын эжижидер, хүн-бүрүүнүң хереглел барааннарын хову турлагларынга, а ол ышкаш ажылчы чоннарның дыштанып турар черлериниге шуут чедирип садыглаарын хандырар.

Кооператив организациялары кооператив демократизының принциптерин шыңгыы сагыыр, хуучулар-биле харылзааны быжыглаар, ажыл-агыйны эргелээринче болгаш хереглел кооперациязының организациязының ажыл-чорудулгазын контрольдаарынга киржиринче оларны хандыдар, кооперацияның ажылында четпестерни шүгүмчүлээрин болгаш бот-шүгүмчүлелди калбартыр ужурлуг.

Хереглел кооперациязының ажылдакчылары оларның мурнунда сорулгаларны алдарлыы-биле күүседир болгаш бистиң чуртувуска коммунистиг ниитилелди тургузар дээш бүгү улустуң демиселинге төлептиг черни эзлээр деп быжыг идегелин Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илередип тур.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИ.

ССР ЭВИЛЕЛИНИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

ССРЭ-ниң хереглел кооперациязының төлээлекчилериниң съездизиниң ажыттынганы

Июнь 22-де Москвага, Кремльдиң Улуг орлуузунга ССРЭ-ниң хереглел кооперациязының V съездизи болдунуң ажылын өгелээн. Съездиге 1300 ажыг төлээлер келген. Болгарияның, Кыдаттың, Великобританияның, Бирманың болгаш өске-даа чамдык даштыкы чурттарның кооперациязының төлээлекчилери олуржуп турар.

Эштер Аристов, Игнатов, Кириченко, Козлов, Микоян, Хрущев, Поспелов оларны чыылганнар изиг байырлаашкын биле уткаан.

Президиумну, мандат болгаш редакция комиссияларын сонгаан соонда чугаалажыр айтырыгларны бадылаан: Центросоюзтуң баштаар чериниң болгаш ревизия комиссиязының отчеттары, 1958 чылдың январь 1-де Центросоюзтуң балансызын бадылаары болгаш Центросоюзтуң чөвүлелин болгаш ревизия комиссиязын сонгууру.

ССРЭ-ниң хереглел кооперациязының төлээлекчилериниң V съездизинге СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң байырын төлээлер улуг көдүрлүүшкүн-биле уткаан, ону СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнү болгаш секретары эш И. Г. Игнатов номчаан.

1954 чыллан 1957 чылга чедир үеде Центросоюзтуң баштаар чериниң отчет илеткелин баштаар чериниң даргазы эш А. П. Климов кылган.

Июнь 23-те ССРЭ-ниң хереглел кооперациязының төлээлекчилериниң съездизи отчет илеткелдерни чугаалажырын өгелээн.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирин кызыл пролетарийжилер изии-биле деткип турар

СЭКП ТК-ның Пленумунуң доктаалы Москваның «Кызыл пролетарий» станоктулуг заводунуң хөй муң кижилиг коллективиниң кичээнгейниниң төвүнде турар. Ажылчыннар доктаалды изии-биле деткээннер.

— Бистиң көдээ ажыл-агыйывысты эки билир мен. Чогуур үезинде болган бодамчалдыг доктаалды сеткилим ханызындан деткип, байырлап тур мен. 1953 чылда болган СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумундан өгелээп бо каш чылларның тургузунда партия болгаш чазак көдээ ажыл-агыйны көдүрер дээш шиитпирлиг хемчеглерни ап келген. Чүг-ле бо чылын Төп Комитет бодунуң ийи пленумнарынга, февраль болгаш июнь, көдээ ажыл-агыйны улам ыңай быжыглаарынче угланган шиитпирлерни хүлээп алган—деп, хоочун ажылчын мастер П. Белов бодунуң эштери-биле беседазынга медеглээн.

№ 1 цехтиң механика участогунуң ажылчыны П. Т. Смирнов:—СЭКП ТК-ның Пленумунуң доктаалы көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлгезин көвүдеринге колхозчуларның сонуургалын улам бедидер болгаш колхоз тургузуун улам быжыглаар. Бижи бүрүзүнге онзаштыр көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер талазы-биле көдээ ажыл-агыйның ажылдакчылары чоокку чылдарда АБШ-ты эрттер дээрзинге чигзиниг турбас. Ажылчын ангы биле тараачыннарның аразында ленинчи бузулбас эвилелдиң херек кырында улам-на быжыгып турарын бистер көрүп турар бис—деп чугаалаан.

Ыяавыла дужаалгаларны, МТС-териң ажылдааны дээш натура төлевирин дүжүрер дугайында, көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээриниң чаа чурумунун, өртектериниң болгаш негелделериниң дугайында

СЭКП ТК-ның Пленумунга 1958 чылдың июнь 17-де эш Н. С. ХРУЩЕВТУҢ илеткели

(Эгези № 125 (4095) солунда).

Ол бүгү болза ангы-ангы чүүлдериниң талазы-биле күрүнеге дужаган чаңгыс-аай хевириниң продукциязы дээш колхозтарга ангы-ангы өртектерни төлеп турарынга чедирип келген. Оон хараазы-биле продукцияның кайы бир хевири дээш, ылангыя техниктиг культуралар талазы-биле тус-тус ажыл-агыйларга шаннал-немелде ёзугаар кол өртекке бодаарга, каш катап хөй акшаны төлеп турган. Шак ындыг практика ажыл-агыйны чорударынга шын эвес угланыышкыннарны болдурган. Чамдык колхозтар продукцияның улуг кезиин эң бедик өртектер ёзугаар пландан ажыр дужаар дээш биче хемчээлдиг планнарны тургузарын чедип ап турган болгаш хөй эвес хемчээлдиг продукция дээш дыка хөй акша түннерни ап, бодунун ажыл-агыйын конюнктуралыг негелделер ёзугаар чорудуп келген.

Оон-биле кады ортумак болгаш ылангыя экономика талазы-биле кошкак ажыл-агыйлар боттарының продукциязының кол кезиин чамдыкта бүдүрүлге чарыгдалдарын дуглап шыдавайн баар әлээн куду белеткел өртектерин ёзугаар дужаар ужурга таваржып, дыка ажыктыг эвес байдалга кирип турган.

Күрүнеиң садып ап турар продуктуларынга өртектериниң амгы күштүг болуп турар системазында хөй таарымчалыг эвес чоруктар салдынган дээрзин мындыг фактылар чугаалап турар. Калинин областың Бежецк районунуң «Советтериниң 6-гы съездизи» колхозу эрткен чылын дужаган льноволокнонун бир центнеринге-ле 2.971 рубль алган, а ол-ла районнуң «Ударник» колхозу чүгле 445 рубль алган. Винницк областың Калиновск районунуң 1957 чылда чигир свеклазы дужаарының планын ажыр күүседкен «Большевик» колхозу ортумаа-биле дужаган бир тонна свеклага-ла 266 рубль алган, а ол-ла районнуң планын күүседкен «Октябрьның дөртен чылы» колхозу бир тонна свеклага чүгле 221 рубль алган.

Азы хөвең талазы-биле чижек мындыг. Ташкент областың Урта-Сарайск районунуң «Полярная Звезда» колхозу 1957 чылда күрүнеге контрактация ёзугаар 30 муң 710 центнер чиг-хөвең дужаган болгаш 11 миллион 330 муң рубль, азы центнер санында-ла барык 369 рубльди алган. Оон-биле кады колхоз 23 муң центнер чиг-хөвең уъжун шаннал-немелдени албаан болгаш ону күрүнеге кол өртек ёзугаар бир центнерни 303 рубль кылдыр дужаган. Арткан 7,710 центнерге колхоз шанналды алган болгаш оларны күрүнеге бир центнерни-ле 564 рубль кылдыр дужаган, оон иштинден 260 ажыг рубль шаннал-немелде болган. Ол-ла районнуң Ленин аттыг колхозу күрүнеге контрактация ёзугаар 14 муң центнерни дужаган болгаш центнер бүрүзүнте 297 рубльди алган. Колхозка хөвеннiң дүжүлү гектардан 22 центнер болган ужурунда ол шаннал-немелдени албаан. Ынчангаш, Ленин аттыг колхозка белеткээн хөвең «Полярная Звезда» деп мурнакчы колхозка бодаарга, күрүнеге бир центнер-ле 71 рубль чиик болган.

Чиг-хөвенни пландан ажыр дужааганы дээш мактал-шанналдың системазын тускай чугаалаары күзенчиг-дир. Чоокку үеге чедир шаннал-немелделер хөвеннiң өртээнге кончуг улуг рольду ойнаан. 1955 чылда колхозтарга контрактастаан бир центнер хөвенге күрүне 295 рубльди төлээни, оон иштинде шаннал-немелде 82 рубль болганы биллингир болгай. 1956 чылдан бээр хөвенге өртек бедээн, а шаннал-немелденiң хемчээли кызырылган. Контрактастаан хөвеннiң ортумак өртээ 1956 чылда бир центнер 368 рубль, оон иштинде шаннал-немелде—23 рубль болган, а 1957 чылда ортумак өртек 370 рубль, оон иштинде шаннал-немелде 30 рубль болган. Ынчалзажок 1957 чылда шаннал-немелде хевири-биле 1 миллиард 100 миллион рубльди база төлээн. Ол шаннал-немелделерни чурум ёзугаар эң мурнакчы колхозтар ап турган.

Ындыг системаның түннелинде колхозтар ол-ла бир дөмей хөвеннiң ангы-ангы өртекти ап турган. Чижээлээрге, ССРЭ-ниң Төп Статистика Эргелелиниң 1956 чылда Ташкент областың талазы-биле аралай кылган хыналдаларының сан медээлери мындыг чүвени көргүзүп турар. Анаа 27 колхозтарны, оон иштинде 8 мурнакчы, 9 ортумак болгаш 10 элээн кошкак колхозтарны шинчилеп көрген. Дужаган бир центнер хөвеннiң ортумак өртээ, шаннал-немелдени киириштирбишаан, колхозтарның бөлүк аайы-биле дараазында байдалларга чайгылып турган.

Мурнакчы колхозтар	398 рубль
Ортумак колхозтар	331 рубль
Элээн кошкак колхозтар	285 рубль

Экономика талазы-биле кошкак колхозтарга бодаарга, мурнакчы колхозтар бир центнер хөвенге барык бүдүн чартык катап хөйну ап турганы бо саннардан илден-дир.

Бо бөлүктүң колхозтарынга күш-хүнүн төлеп турганы база ангы-ангы:

	1956 чылда Ташкент областың хынап көрген колхозтарынга күш-хүнүнге тывысканы	
	Бүгү акша болгаш продуктулар (чаңгыстап садар өртектерге санаарга)	Оон иштинде акша
Мурнакчы колхозтар	27 рубль	21 рубль
Ортумак колхозтар	17 рубль	12 рубль
Элээн кошкак колхозтар	14 рубль	11 рубль

Хыналда чоруттунган колхозтарда центнер хөвеннiң ботүнезинiң саналгазын Төп Статистика Эргелели чоруткан. Мурнакчы колхозтарда хөвеннiң өртээ совхозтарда күш-ажыл төлевириниң саналгазын ботүнезинден үш ажыг катап ажып турарын, ортумак колхозтарныындан—ийи ажыг катап, а экономика талазы-биле кошкак колхозтарныындан—1,7 катап ажып турарын ол саналга көргүзүп турар.

Бир эвес совхозтарның күрүнеге хөвең дужаап турар өртектерин хемчег хевири кылдыр алыр болза, мурнакчы колхозтар центнер хөвең дээш совхозтарныынга бодаарга, ийи ажыг катап хөйну ап турар ышкажыл. Шынап-ла, Ташкент областың совхозтарының хөвең дужаарының ортумак өртээ центнерниң 1956 чылда 185 рубль, а 1957 чылда 188 рубль болган.

Хөвең төлээриниң ындыг чуруму чөптүг кылдыр санаттынган турун шыдавазы билдингир. Бүдүрүлгези белик деңнелдиг колхозтарлыг болуп турарывыс — ол эки. Ынчаарга чүвениң ужуру чүл дээрге, планныг дүжүттү чедип албаан, а бүдүрүлгениң деңнелиниң талазы-биле ортумактарга чедир көдүрүлбөөн колхозтарда болуп турар,— ындыг колхозтар хөвең дээш төлевирге мурнакчы колхозтарга деңнээрге штрафтаткан чүве дег ышкаш. Ол чорук оларга идиг бербөөн болбайнаан. Бир тээ ындыг колхозтарда хөвең бүдүрүлгези чаңыс деңнелде болганда, оларның экономиказы кошкак, ол чорук хөвең ажылының ниити көдүрүлүшкүнүн саадаткан.

Ам төлевириниң өске принциви тургустунуп турар, немелде-шаннал төлевир чок, чаңгыс аай өртек турун келир. Хөвең тарыыр колхозтарга дужаган хөвени дээш төлелгелериниң ниити түңү эрткен чылдарныынга деңнээрге эвээжевес деп чүвени чугаалаза чогуур. Төлевириниң маа чурумунун үезинде хөй-хөй колхозтар немелде төлевирни алыры чугаажок, а мурнакчы колхозтар центнер хөвең дээш амгызынга бодаарга әлээн эвээшти алырлар. Ынчангаш ол черле чөптүг болур. Мында болза чүгле мурнакчы эвес, харын бүгү колхозтарга идиг бээр төлээде, дужааган хөвең дээш төлевирни эң-не шын тургузарының сорулгазын салып турар.

Көдээ ажыл-агыйның чаңгыс ол-ла продукциязының төлевириниде улуг чайгылыышкыннарны шын деп санап болбас. Совет экономиканы хөгжүдериниң принциптеринге ол чайгылыышкыннар улурланышкак болгаш чайлаттынган турар ужурлуг. Бедик шынарлыг продукцияны дужаарынга идиг берген турары база әргежок чугула. Чаа өртектерни доктаадырының үезинде эң-не мурнакчы азы эң-не хожудангай колхозтарга эвес, харын хөй нуруузунга, бүдүрүлге көргүзүглериниң талазы-биле ортумак колхозтарга деңнежир херек.

ТК-ның февраль Пленумунуң айтыышкыннарын күүсеткиишаан, Төп Комитеттиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ыяавыла дужаалгаларны болгаш МТС-териң ажылдааны дээш натура төлевирин дүжүрер дугайында, колхозтарга көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээриниң чаа чурумунун, өртектериниң болгаш негелделериниң дугайында доктаалдың төлевилелин ажылдап кылган. Зоналар аайы-биле ылгаттынган, чаңгыс аай садып алыр күрүне өртектерин күштүг болдуруп чорударын ол төлевилелде көрүп турар.

Моон-биле кады СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели көдээ ажыл-агый продукциязын белеткээринге күрүнеиң чарыгдалдары 1958 чылда күрүне планы-биле көрдүнген ол-ла деңнелге ниитизи-биле артар ужурлуг деп чүвени барымдаалап турар. Ол чүл дээрге, белеткээр продукцияның төлевириниге, бирээде, белеткеп, садып болгаш контрактация чуруму-биле кирип турар продукциязы дээш колхозтарга болгаш совхозтарга күрүнеиң төлеп берип турганы акша-хөренгилер, база ийиде, техниканы, кывар үүлдү садып алыр, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның күш-ажылын төлээр база натура төлевириниң хевириниге колхозтарның мынчага чедир орнун эгидип берип келгени өске-даа чарыгдалдарга баар кылдыр машина-трактор станцияларынга күрүнеиң берип турары акша-хөренгилер киирер ужурлуг дээни ол тур.

(Уланчызы 2-ги арында).

Эш Н. С. ХРУЩЕВТУҢ илеткелиниң уланчызы

Амгы үеде доктааттыныр турар өртектер доктаамал-даа, өскерличел-даа болур ужурлуг. Олар кандыг утка-биле алырга доктаамал болурул дээрге, ой-тавында болган дүжүттүң үезинде өртектер өскерилбес ужурлуг. Ынчалзажок кайы-бир талазыче улуг чайгылыышкыннар тургулаар, азы дүжүтке онза таарымчалыг азы кончуг таарымча чок байдалдар тургулаар. Чижээлээрге, Украинаның мурнуу талакы районнарынга таарымчалыг чылда хей-хей колхозтар гектардан-на 30—35 центнер кызыл-тасты ап турарлар. А кандаачал чайын күш-ажылды мурнуку-ла хевээр чарыгдаш тургаш, демги-ле черниң гектарындан-на чүгле 15—10 болгаш харын оон-даа эвээш центнер кызыл-тасты ап турар. Ам доктааттыныр турар белеткел өртектери хей чылдарының ортумак сан-медээлерин барымдаалап турар. Ындыг болганда ол өртектер чылдың байдалдарындан хамаарыштыр кайы-даа талазынга таарышкан турар ужурлуг. Мен бодаарымга, ол шын болгу дег.

Бир эвес ону өөренип көрбес болза, таарымчалыг чылда колхоз ортумак дүжүттүң үезинде үндүргени ышкаш, шакла ындыг чарыгдалдарынга безин улуг орулганы алыр апаар. Ол дээрге күрүнеге кончуг ажык чок болур. Өске талазында, кандаашкын болганда эвээш дүжүттү ажаап алыр, ындыг болганда каражаларның орнун ол тургузуп шыдавас, бир эвес күрүне аңаа бедиткен өртек хевириниге дуза чедирбес болза, колхоз дыка каражадап болур, а чамдыкта ол дуваны үрезиннерни шуут чегдириниң аргазы-биле болгаш оон түржүк аъш-чем-биле безин көргүзер апаар.

Ол бүтүдеге билдингир. Көдээ ажыл-агый продуктуларынга өртектериниң чүгле доктаамал эвес, харын онза таварылгаларда өскерличел чоруу база чүге эргежок чугулал дээрзин кижи бүрүзү билген турар төлээде, бо чорук шиитпирлерге харын бижиттинген турар ужурлуг. Белеткелдериниң планныг хемчээлдери база чылдың тодаргай байдалдарындан, хамыктың мурнунда чамдык районнарга дүжүттүң деңнелиңден хамаарыштыр таарышкан туруп болур.

Көдээ ажыл-агый продуктуларының төлевиринде мынчага чедир туруп келген чөптүг эвес чорук чаңгыс аай өртектерни күштүг болдуруп чорутканындан эгелээш чайлаттынган болур. Колхозтардан көдээ ажыл-агый продуктуларын садып алырынга күрүнениң ниити чарыгдалдары эрткен чылдагы ышкаш барык ол деңнелге хевээр артар-даа болза, чаа өртектериниң ачызында ол акша-хөреңгилер колхозтарның ортузунга ең-не чөптүү-биле хуваттынар.

Белеткелдериниң туруп турар негелделериниң болгаш күштүг болуп турар өртектериниң үезинде онза бедик орулганы чурттүң колхозтарының ындыг-ла хей эвес кезии ап келген. Ол—хөвең ажылдыг, сайзырангай лен болгаш конопля ажылдыг районнарның колхозтары-дыр, улуг хоорайларның болгаш үлетпүр төптериниң чоогунда турар, сүткүр угланыышкынныг мал ажылдыг колхозтар-дыр, а ол ышкаш цитрустуг болгаш чамдык өске-даа культураларны өстүрүп турар колхозтар-дыр. Ол-даа районнарга пландан ажыр хей продукцияны күрүнеге дужаап болгаш хей түннүг немелде-шаңнал төлевирни ап турган чүгле ындыг колхозтар бедик орулгаларлыг турган. Ынчаарга мынчага чедир бараанныг продукцияның хей кезиин колдуунда-ла ыяавыла дужаалгаларның болгаш МТС-терниң ажылдааны дээш натура төлевириниң талазы-биле чер болганда колхозтарның хей нуруузу күрүнеге дужаап келген.

Ам көдээ ажыл-агый продукциязынга ең-не чөптүг чаңгыс аай өртектерни доктаадып турары-биле холбаштыр чурттүң бүгү зоналарында колхозтарның ажок хей нуруузу эки ажык алырлар. Ындыг чижектен көргүзүп көрейн. Алтай крайның Рубцово районунуң «Советтер чургу» колхозу тараалан улуг ажыл-агыйлыг болгаш сайзырангай мал ажылдыг. 1957 чылда ол колхоз күрүнеге 586 мүн пуд тарааны, 19 мүн центнер чыгам чигир свёклазын, 1.578 центнер эштти, 9 мүн центнер чыгам сүттү болгаш 410 центнер дүктү дужааган. Күрүнеге продукция дужааганындан колхозтуң акша орулгалары 1957 чылда 9 миллион 700 мүн рубль болган. Бир эвес бо чылын ол колхоз күрүнеге ол хире хемчээлдиг продукцияны дужааптар болза, чаа өртектер-биле ол 12 миллион рубль түннүг орулганы, азы эрткен чылын эрги өртектер-биле алганынга бодаарга, оон 2 миллион 300 мүн хей рубльди ап болурун саналгалар көргүзүп турар. Ол немелде орулгаларның күсели-биле ол колхоз МТС-тен садып алган техниказын ажаап тургузарынга болгаш ажыглаарынга үндүрген бүдүрүлге чарыгдалдарының орнун бүрүү-биле дагын тургузуп ап шыдаар болгаш көдээ ажыл-агый машиналарын садып алырынга 500 мүн ажыг рубльдиг болур.

Чурттүң ангы-аңгы зоналарының өске-даа колхозтарының талазы-биле шак-ла мындыг саналгаларны көргүзүп болур.

Мынчангаш колхозтарның кол массазынга оларның ниити ажыл-агыйын хөгжүдерде, экономиказын улам ыңай быжыглаарда болгаш колхозчуларның чаагай байдалын бедидерде чаа чугула идиглиг чүүлдер тургустунган болур. Хөвең, лен, конопля болгаш техниктиг өске-даа культураларны дужаап тургаш, немелде-шаңнал төлевирлериниң күселибиле кончуг хей орулгаларны ап турган чамдык колхозтар чаа өртектериниң үезинде орулгаларын эвээш чидирер болбайнаан. Ынчалзажок олар ол чидириглерни ажыл-агыйның ол адырларын улам ыңай хөгжүдериниң, дүжүтү болгаш продукциянның шынарын бедидериниң күсели-биле, а ол ышкаш ажыл-агыйның өске адырларын хөгжүдериниң күсели-биле таарыштыр дулгаштырып ап болурлар. Чижээлээрге, олар ленну болгаш конопляны саванчыгажы-биле болгаш салбакталчак баштары-биле кады күрүнеге дужаавайн, харын оларны колхозка сайзырады ажылдап кылгаш, волокнону дужаап болурлар. Ол чорук чүгле эрткен чылдарның орулгаларын доктаамалчыдар эвес, харын ол орулгаларны көвүдедир арганы безин бээр.

Оон аңгыда, мурнунда немелде-шаңнал төлевирлер ап турган мурнакчы колхозтар эвин эртир улуг орулгаларлыг турганын утпаза чогуур. Ону черле ой-тавында кылдыр саналап болбас болбайнаан. Өртектерни доктаадырынга корумчурумну тургузар болгаш күш-ажыл төлевириниң ең-не чөптүг негелделерин тургузар сорулгалыг хемчегларни колхозчулар шын билип алыр дээринге чигзинмейн барып болур.

Көдээ ажыл-агый продуктуларынга белеткелдериниң чаа негелделеринче болгаш чаңгыс аай өртектеринче шилчиишкин миллион-миллион колхозчуларның эрге-ажыктарын илередип турар болгаш чурттүң көдээ ажыл-агыйын чайгылыш чок көдүреринче угланган.

Көдээ ажыл-агый продукциязынга чаңгыс аай белеткел өртектерин доктаадыры социалистиг бүдүрүлгени хөгжүдеринге ажылдакчыларның материалдыг сонуургалының принцивин ажыглаарынга улам-на быжыг даяныр, ону бүгү колхозтарның шуптузунга нептередир арганы бистерге бээр.

Боттандырып чорударының үезинде көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде ниитиниң күш-ажылының тургустунган хуваадазын, аңгы-аңгы районнарда болгаш республикаларда оон специализациязын шын өөренип көөр ужурлуг ол хемчеглер материалдыг сонуургалды улам-на долдур ажыглаар, көдээ ажыл-агыйның бүгү адырларын улам-на дүрген хөгжүдер, бүгү районнарның, бүгү республикаларның ажылышчилериниң ниити фронтузу-биле чер болгаш мал ажылын улам ыңай көдүрер дээш демиселди чорудар арганы бээр. Ажыл-агый тургузуушкунуңуң планнарын боттандырарда ленинчи национал политиканы чайгылыш чок шын чорудары социалистиг Төрээн чурттуң күчү-шыдалын өстүрериниге, бүгү ажылчы чоннарның чазгай байдалын көдүрериниге хан-дамырындан сонуургалдыг бистиң чуртувустуң бүгү улустарының акы-дуңма найыралын улам-на быжыглаар.

Улус ажыл-агыйын удуртуру социалистиг системаның бүгү артык күштерин угаангыр, чогаадыкчы ажылаарын бистерден негеп турар. Социалистиг ниитилелдиң экономиказының шапкын хөгжүдезинин үе-чадазында чурттап турар бис. Ол байдалдарда шын чиге угланыышкын херек, болуп турар бүгү-ле чорудулгаларны өөренип көөр, өйү келген айтырыгларны ой-шаанда шиитпирлээр херек.

Бистиң партиявыстың боттандырып турар хемчеглери коммунистиг тургузуушкуннуң чүгле өйү келген айтырыгларынга таарыжып турар эвес, харын келир үеже перспективаны ажыдып, чаа, депшилгелиг чүвеге орукту арыглап берип турар. Моон уламындан Коммунистиг партияның политиказы моон сонгаар-даа социалистиг ниитилелдиң дүрүм ёзугаар боттуг чүүлдерин улам-на эвлигр болгаш долдур ажыглаарынче угланган турар ужурлуг. Бо таварылгада бүдүрүлгени улам ыңай хөгжүдеринге бистиң көдээ ажыл-агыйывыстың бүгү адырларының ажылдакчыларының материалдыг сонуургалының принцивиниң дээштиг саңлдарын улам-на бүгү талалыг кылырының дугайында чугаа чоруп турары ол. Ындыг янзылыг хемчеглер көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн болгаш колхоз бүдүрүлгезинин деңнелин бедидеринге чаагай үре-түннелдиг саңлдарын чедирер.

Көдээ ажыл-агый продукциязынга өртектериниң хей янзы чоруун узуткаары болгаш чаңгыс аай өртектерни доктаадыры колхозтарда планнаашкынга база боттуг саңлдарын чедирер. Колхоз бүрүзү бодунуң аргаларынга даянып алгаш, бүдүрүлгени ең дээре планнап, бодунуң черлерин, техниказын болгаш күш-ажылчы курлавырларын ең-не боттуг ажыглаг болур.

ТК-ның Пленумунуң чугаалажып турар хемчеглериниң экономика талазы-биле улуг ужур-дузалыы илдең. Оон-биле кады херек болза чүгле экономиктиг тала-биле кызыгаарлаттынмайн турар деп чүвени онзалап демдеглээр херек. Социал болгаш политиктиг айтырыглардан экономиканы хоорулдуруп болбазы билдингир болгай.

Ажылчын аңгының тараачыннар-биле эвилелиниң дугайында айтырыг коммунистиг тургузуушкуннуң кол айтырыы болуп келген болгаш болуп артар. МТС-терни эде организастаары, көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээриниң чурумун өскертири, белеткел өртектериниң хей янзы чоруун узуткаары ажылчын аңгының болгаш колхозчу тараачыннарның эвилелин улам ыңай быжыглаарынче, хоорайның болгаш көдээниң аразында харылзааларны быжыглаарынче угланган. Колхозтарга техниканы садыглаары, көдээже үлетпүр бараанларын чорударын көвүдедири, көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин көвүдедири база хоорайларны болгаш үлетпүр төптерин аъш-чем бараанары-биле хандырарын экижидери—бо бүгү ниитиниң бүдүрүлгезин өстүрериниге болгаш совет улустуң чаагай байдалын бедидеринге идиглиг чаа чүүл болур.

III.

Колхозтарга, СТС-терге болгаш совхозтарга техниканы садарының дугайында болгаш көдээ ажыл-агый машиналарының, кывар чүүлдүң, дериишкиннериниң, минеральдыг удобрениелериниң болгаш өске-даа үлетпүр кылыгларының өртектериниң дугайында

Эштер! Көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээриниң негелделерин өскертири-биле болгаш чаңгыс аай өртектерни доктаадыры-биле холбаштыр, колхозтарга, септелге-техника станцияларынга болгаш совхозтарга техниканы садар херекти база чурумчудары эргежок чугула. Көдээ ажыл-агыйда ажыглап турар чаңгыс ол-ла машиналарның, артык кезектериниң болгаш бараанларның дыка хей аңгы-аңгы өртектери амгы үеде бар болуп турар. Чижээлээрге, кывар чүүлдүң: үлетпүр бүдүрүлгелерге, совхозтарга болгаш МТС-терге мөөнү-биле садарының өртээ, өскези—колхозтарга үүрмектеп садарының күрүне өртээ дээр ийи аңгы өртектер бар.

Машина-трактор станцияларын эде организастаар дугайында айтырыгны шиитпирлевишаан, колхозтарның материал-техниктиг баазазын быжыглаар херекке, колхозкооперативтиң өнчүзүн бүгү улустуң өнчүзүнге чоокшуладырының талазынче угландыр хөгжүдеринге буруңгаар улуг базымны кылган бис.

Ынчалзажок, бо хемчет болза, кажан колхозтар тракторларны, комбайннарны болгаш көдээ ажыл-агыйның өскедаа машиналарын садып алыр арганы алган чаа байдалдарда колхозтарның экономиказын хөгжүдериниң айтырыын хандыр болгаш бүгү талалыг өөренип көөрүн негеп турар. Үлетпүрүнүң бүдүрүп үндүрүп турары көдээ ажыл-агый машиналарының хей кезиниң кол хөреглекчилери ам колхозтар болуп турарын барымдаалап көөр ужурлуг бис. Ниитилештирген колхоз бүдүрүлгезин хөгжүдеринге эргежок чугула артык кезектерни, кывар чүүлдү минеральдыг удобрениелерни, дериишкиннерни болгаш өске-даа үлетпүр бараанларын олар база хейну садып алыр апаарлар.

Көдээ ажыл-агый машиналарын, кывар чүүлдү болгаш өске-даа кылыгларны колхозтарның садып алырынга хемчээл чок улгаттырган өртектерни доктаадып турар практиканы өскертир херек. Машиналарны, техниканы, кывар чүүлдү колхозтарга үүрмектеп садар эвээн бедиткен өртектерни ёзугаар садыглаарының мурнунда турган практиказы болза, херек кырында, колхозтарны долу үнелиг эвес социалистиг бүдүрүлгелер деп шын эвес көөр чорукту хевири болур. Колхозтарны бистиң совет организмде өске магабот кылдыр көөр чамдык ажылдакчылар биске бар турган. Шак ындыг үзел-бодалдарны ленинизмге удурланышкак деп партия буруу шапкан.

Коммунистиг тургузуушкуннуң улуг сорулгаларын күүседиринге чугула рольду ойнап турар долу үнелиг социалистиг бүдүрүлгелер кылдыр колхозтарны тодаргайлап көргүскен үндезин шынар өскерлиишкиннер амгы үе-чадада колхозтарның экономиказынга болгулаан дээрзин колхоз тургузуун улам ыңай хөгжүдер болгаш машина-трактор станцияларын эде организастаар дугайында СЭКП ТК-ниң февраль Пленумунуң шиитпирлериниде онзалап демдеглээн.

Социалистиг бүдүрүлгелер болур колхозтарга хамаарыштыр чөптүг чорукту катап тургузар, техниканы садып алырынга оларны материалдыг сонуургалдыын болдурар төлээде машиналарның, дериишкиннериниң, кывар чүүлдүң, минеральдыг удобрениелериниң чаңгыс аай шын күрүне өртектерин доктаадыры амгы үениң байдалдарында ең-не чугула болуп турар. Бистиң экономиктиг политикавыс болза, техниктиг депшилге дээш колхозтар соксаал чок демисежип, эрги техниканы чаа, улам-на болбаазыраңгай техника-биле солуурунче угланган турар ужурлуг, чүге дээрге, кол сорулганы—күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин болгаш көдээ ажыл-агыйда продукцияның чаңгыстың чижек хемчээлин бүдүреринге чарыгдалдарны эвээжедирин чүгле бо арга-биле шиитпирлеп болур бис.

Бо айтырыглар болза, ам хүн бүрүде улам чугула болуп турар, чүге дээрге, тракторларны болгаш көдээ ажыл-агый машиналарын мооң мурнунда колхозтарга сатпайн, колхоз бүдүрүлгезин МТС-тениң техниказы-биле хандырып турганынга бодаарга машиналар болгаш үлетпүр бүдүрүлгезиниң өске-даа кылыглары колхозтарның экономиказынга хемчээл чок улуг бот-дөзинин эвээр апаар. Көдээ ажыл-агый машиналарын үүрмектеп садар аар өртектериниң айтырыы мооң мурнунда колхозтарга бирги чергениң ужур-дузалыг айтырыг болбайн турган болза, колхозтар бүгү машиналарны садып ап турар апарганда ам байдал үндезини-биле чаарттынып турар. Машиналарны үүрмектеп садарының аар өртектерин хевээр артырар чорук колхозтарның экономиказынга таарымча чок болуп, чаа техниканы көдээ ажыл-агыйга нептередирин моондактап болур.

Ол дээрге, колхозтарга көдээ ажыл-агый техниказын күрүне оон бот-үнезинден чавыс кылдыр, тодаргайлаарга каражалыг кылдыр садар ужурлуг дээни ол эвес-ле болгай. Кайы-бир машиналарны бүдүреринiң чүгле бот-үнезин эвес, харын калбарткан үндезинниг социалистиг дагын бүдүрүүшкүнге, бистиң үлетпүрүвүстү улам ыңай сайзырангайжыдарынга, амгы үениң чаа техниказын бүдүрерин көвүдедиринге чыылдаларның эргежок чугулазын барымдаалап көрген ындыг өртектерни ёзугаар техниканы садары чогумчалыг. Ынчангаш ону колхозчулар чугаа чокка шыны-биле билип алырлар.

Көдээ ажыл-агый машиналарының болгаш үлетпүрүү өске-даа кылыгларының чаңгыс аай күрүне өртектерин доктаадыр дугайында айтырыгны тургусканы көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдеринге эргежок чугула көдээ ажыл-агый машиналарының база өске-даа кылыгларының бот-үнезин чингедири болгаш шынарын өкижидери дээш улам-на шиитпирлиг демисежиринче бистиң план болгаш ажыл-агый органнарывысты, үлетпүр бүдүрүлгелериниң удуртукчуларын албадаар апаар.

Автомашиналарның, тракторларның, көдээ ажыл-агый машиналарының, оларга хереглээр артык кезектериниң өртектериниң дугайында айтырыгны хандыр боданыр болгаш шиитпирлээри херектиг боор. Ынчангаш бот таварылгада колхозтарга-даа, күрүне бүдүрүлгелериниге болгаш организацияларынга-даа бир дөмей хамааржыр чаңгыс аай күрүне өртектери херек.

Нефть продуктуларын (автобензинден өскезин) көдээ ажыл-агыйга сайгарарын үлетпүр бүдүрүлгелерге, МТС-терге болгаш совхозтарга хамаарыштыр амгы үеде күштүг болуп турар ниити өртектер ёзугаар болдурары, а автобензинни чурттүң тус-тус куржагларынга доктаадын турар чаңгыс аай үүрмектеп садар өртектерни ёзугаар күрүнениң көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниге-даа, колхозтаргада садары база чогумчалыг болур ийик.

Колхозтарда белеткеп турар көдээ ажыл-агый продуктуларының зоналар аайы-биле чаңгыс аай таарыштыртынган өртектери кажан доктааттынын турда, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге херектиг кол-кол үлетпүр бараанларының чаңгыс аай өртектери туруп болурунуң боттуг аргазы бисте тургустунуп турар.

Оон ыңай, совхозтарның болгаш септелге-техника станцияларының-даа колхозтарының-даа үлетпүр-биле кайы-кайызының харылзааларынга экономиктиг чаңгыс аай негелделерлиг болур төлээде, көдээ ажыл-агый машиналарының, чүүк автомобильдериниң, оларның артык кезектериниң, нефть продуктуларының минеральдыг удобрениениң болгаш малдың концентрастаан чемнериниң чаңгыс аай өртектерин доктаадырының эргежок чугулазы тургустунуп турар. Ол дээрге, күрүне бюджединден немелде чарыгдалдарны негевес, оон-биле кады үлетпүр болгаш көдээниң арзызында кайы-кайызының харылзааларын экижидер, планнаашкынны болгаш садыгны бөдүүнчүдер, бисте бараан садыглаар четки шоолуг нарын эвес, бөдүүн, массалыг контрольду кылырынга эптиг, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң хереглелдерин черле долу хандырып шыдаар кылдыр ажылдаар арганы биске бээр.

IV.

Белеткелдер органнарының ажылын экижидер

Эштер! Көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээриниң чурумун өскертири-биле холбаштыр белеткелдер органнарының ажылын шиитпирлиг экижидери биске эргежок чугула.

Белеткелдериниң дыка хей хевирлери, төлежилгелериниң, орнажылганың нептерээн практиказы, бир дөмей продуктуларның ангы-аңгы өртектери продукция дужааганнар-биле учеттүң болгаш санажылгаларның системазын нарыыдадып, белеткелдер органнарының үрдүнчек аппарадының тургустунарынга чедирген. Белеткелдер аппарадын бөдүүнчүдер болгаш кызырар талазы-биле сөөлгү үеде ажылдар кылдынган, ындыг болза-даа, ол херек эчизинге чедир чоруттунмаан. Белеткелчилер ам-даа кончуг хей, белеткелдерге күрүнениң чарыгдалы хемчээл чок улуг.

Бисте белеткелдерни организастап турарында ам-даа хей четпестер бар, ажыл-херекти чүгле боттарының эргежок ажыын барымдаалап, бюрократсыг ёзу-биле көөр чорук илереп турар. Эзт болгаш сүт продуктуларының үлетпүрүнүң мурнунда турган министерствозу эзттиң ең улуг комбинаттарын тургузарынче чүткүп келген. Малды районнарга хүлээп алырын боттарында эки базазалары болгаш мал согар пунктулары чок мал белеткелиниң конторалары боттандырып турган. Олар хүлээп алган малын арай боорда кадагалап, ырак черлерде эзт комбинаттарынга сүрүп чедирин келген. Ол малдар ынчан дөзизин чидирип, хей эзт продуциязын күрүне чедир албайн турган.

Казахстанның областарының бирээзи—Семипалатинск области чижекке ап көрээлиңер. Беш областарны хандырып турар эзт комбинадын ында тургускан. Хей чүс километр ырак Алтай крайдан, Талды-Курган, Чөөн-Казахстан, Павлодар областардан малды ында сүрүп эккеп турар. Комбинаттың бир эвелгеде бүдүрүкчү хемчээли—мүн баш мыйыстыг бода мал, 7 мүн хойлар, 800 хаваннар, 2 мүн баш куштар. А эрткен чылын ол комбинаттың күчүзүнүң чүгле 45 хуузу ажылдап турган.

Эзттиң улуг комбинаттарын америк хевирни ёзугаар тударынче хандыкшыыр чүүл бисте бар турган, ол чорук улус ажыл-агыйынга когаралды чедирген. Бо айтырыгны үндезини-биле өөренип көөрү болгаш шын шиитпирни тывары чугула. Колхозтар болгаш совхозтар, а ол ышкаш хуузунда ажыл-агыйлар ук пунктуларга малын дорт садып шыдаар аргалыг болдурарда, эзт болбаазырадып кылыр эвээн үүрмек пунктуларның болгаш соодулга черлериниң тудуун алгыдары чогумчалыг. Эзт белеткелдерин организастап турарында хей четпестер база бар. Колхозтарны болгаш совхозтарны массалыг тургузарының баштайгы үезинде, үжен чылларны чугаалап турарым ол, сүт хүлээп алыр, сепаратор пунктуларын болгаш сүттү болбаазырадып кылыр талазы-биле заводтарны ынчаарда чер-черге, ажыл-агыйлар боттарынга тургузуп турган. Оон сөөлүнде сүт заводтары болгаш пунктулары совхозтарның база колхозтарның эргелиниден аңгылап алдынган, а сүттү хүлээп алыр талазыбиле күрүне пунктулары көдээ черлерге организастаттынган. Чижээ, сүттү хүлээп алыр болгаш болбаазырадып кылыр ындыг 30 мүн хире пунктулар Украинага тургустунган. Оларны ажаап дериириңе 1957 чылда 175 миллион хире рубль күрүне хөреңгизин чарыгдаан. Хуузунда дужаакчылардан хүлээп алыкчы кижи хүнде ортумаа-биле 57 литр сүттү, тодаргайларга барык бүдүн чартык бидон иштин хүлээп ап турганын санап көрген. 1958 чылда ол пунктуларны ажаап дериириңе барык 140 миллион рубльди Украин республика чарыгдаары көрдүнген. Бир тонна сүтке ортумаа-биле немелде чарыгдалдар 300 хире рубль, оон иштинде белеткелчилериниң аппарадын ажаап тударынга 209 рубль болур. Ынчаарга, бир тонна сүттү садып алырының өртээ 1.200 рубль турда, немелде чарыгдалдар 25 хуузу болуп турар.

Күрүненің сүт хүлээп алырының үүрмек пунктуларын узуткаар херек, чүге дизе, сүттү ыяавыла дужаар талазыбиле түс хуузунда дужаакчылар ам бисте чок. Колхозчуларның өрегелериниден, ажылчыннардан болгаш албан-хаакчылардан мал ажылының продуктуларын дужаарын дүжүрген бис. Сүттүң мөөнү-биле дужаакчылары—колхозтар болгаш совхозтар бисте арткан. Колхозтар болгаш совхозтар сүттү улуг-улуг пунктуларга дужаар кылдыр ажыл-херекти шак ынчаар тургузары чогумчалыг. А артыкшылдыг сүттүг колхозчулар организастыы-биле колхозтарны дамчыштыр садып болурлар. Продуктуларны колхоз күрүнеге дужаап, акшаны алгаш, колхозчулар-биле санажыр. Ону кылырынга колхозта штат бар—мал фермазының эргелекчиин болгаш өске-даа ажылдакчылар.

Чигир, крахмал-патока болгаш спирт-водка заводтарындан үнген артынчы чүүлдерни мал чемгерериниге ажыглаар дугайында айтырыг кичээнгейни хаара тудуп турар. Ол-ла черинге малды тургузу азыраар, а чигир кылыр чүүлдериниң артынчыларын он-он, чүс-чүс километр ырак черлерже сөөртпес төлээде, чигир заводтарының чанынга мал чеминиң пунктуларын тудуп тургузар херек.

Чуургалар белеткээр херекти чурумчудары база эргежок чугула. Чуургаларны бистер баштай белеткээш, оон соонда оларны инкубатор станцияларынче чорудуп турар, а олар боттарының ээлчээнде дагаа ооддарын колхозтарга садып турарының ужуру чүл? деп айтырыг турар. Садыглаарынга хереглеттинер ол хире санныг чуургаларны белеткээри чиик эвес деп бе. Дагааның дириг ооддарын алырынга хамаарыштыр инкубатор станциялары-биле кайы-кайызының харылзааларын колхозтар боттары таарыштырып алзыннар. Улуг-улуг колхозтар болгаш совхозтар боттарынга инкубаторларлыг турар кылдыр ажыл-херекти шак ынчаар организастаары дээре эвес ирги бе дээрзин бодап көөр херек.

Бөгүн чугаалажып турарывыс белеткелдер органнарының ажылында ол четпестерни чаңгыс удаа эвес шыңгыы шүгүмчүлелге таварыштырып келген. Мал ажылын улам ыңай хөгжүдер талазы-биле хемчеглерни 1955 чылда СЭКП ТК-ның январь Пленумунга чугаалажып турда, көдээ ажыл-агый продуктуларының белеткелдерин үндезининден экижидер талазы-биле тодаргай даалгаларны Күрпланга, Көдээ ажыл-агый министерствозунга, Хлеб продуктуларының министерствозунга, Төп потребсоюзка, өске-даа организацияларга болгаш ведомстволарга берген.

Үш чыддар бурунгаар шүгүмчүлеп турган хей четпестерниң ам-даа чайлаттынмазаны көргүскен фактылардан илдендир. Бо айтырыгның талазы-биле тайылбырны үстүнде айыткан организацияларның болгаш ведомстволарның удуртукчуларындан Пленум негээр ужурлуг.

Белеткелдериниң болгаш чаңгыс аай өртектериниң чаа системазын доктаатканда колхозтардан, совхозтардан болгаш колхозчулардан көдээ ажыл-агый продуктуларын хүлээп алыр талазы-биле бүгү системаны дыка бөдүүнчүдериниге, а ол ышкаш учет база отчетту бөдүүнчүдүп чиигедириниге байдалдар тургустунуп турар. Бо бүгү чүүлдер болза, белеткел аппарадын кызырар, белеткелдериниң болгаш ажылчы чоннарны аъш-чем-биле, а чиик үлетпүрү—чиг-эт-биле хандырарының хереэн экижидер арганы бээр.

Көдээ ажыл-агый продуктуларының белеткелдерин экижидери ол продуктуларны садыглаарын дээре организастаары-биле холбаалыг кылдыр чедип алдынар ужурлуг. Бодунуң көдээ ажыл-агый продукциязының артыкшылдарын колхоз рыногунга дорт сайгарар арганы колхозтарга бээр төлээде, күрүне садынын калбартыры-биле чергелештир колхоз садынын калбартырынга эргежок чугула чүүлдерни тургузар херек. Ынчалзажок бо дээрге, колхоз бүрүзү рынокка дорт садыглаар дээни черле ол эвес болбайнаан. Моңу күрүнеге, колхозчуга, хереглекчиге ажыктыг болдурар төлээде, колдуунда хереглел кооперациязы организастыг кылыр ужурлуг. Бүдүрүкчү эвес чарыгдалдар эвээш болган тудум-на, өртектер улам-на чиик, бистиң чуртувустуң ажылчы чоннарынга улам-на ажыктыг болур.

V.

Көдээ ажыл-агыйны удуртур талазы-биле партия болгаш совет органнарның чамдык сорулгалары

Эштер! Колхоз тургузуун улам ыңай хөгжүдер болгаш машина-трактор станцияларын эде организастаар талазыбиле партияның болгаш чазактың ам боттандырып турар хемчеглери, а ол ышкаш ТК-ның бо Пленумунда көрдүнүп турар саналдар партия болгаш совет органнарның талазындан көдээ ажыл-агыйга удуртулганы экижидерин негеп турар.

Чазын тарыыр культураларының тарылгазын орай дүшкен частың байдалынга чедиишкиниг чорутканының түннели болза, машина-трактор станцияларын эде организастааны колхозтарның ажылынга чаагай саңлдарны чедирип өөрээнин көргүзүп турар. 1958 чылдың часкы тарылгазы эрткен чылдарыныңдан эки, улам организастыг эрткен.

(Уланчызы 3-кү өрында).

Эш Н. С. ХРУЩЕВТУҢ илеткелиниң уланчызы

Бедик дүжүт дәәш демиселде ам кол соруға болза, бүгү хөөп олуртур культураларның чогуур болган өй-шаанда ажаалгазын хандырары, тарааны аңгылап ажаап алырын чоруларынга онза кичәәнгейни салбышаан, дүжүт ажаап алышкынын организастыг чоруларынга кадрларны болгаш техниканы әки белеткәәри болуп турар.

Ам мал ажылынга быжыг чем суурну тургузар дугайында онза кичәәнгей салыр херек, чем суур малдың баш санын болгаш продуктулуун улам ыңай өстүреринге, мал ажылының продукциязының бот-үнезин чиигедиринге шиитпирлиг үүл болур. Кукурузаның дүжүдүн бо чылын гектар бүрүзүнден 300 центнерден әвәәш әвес ногаан массаны өстүрүп алыр деп хүләәлге алгаш, чурттуң бүгү республикаларының, крайларының, областарының колхозтарын болгаш совхозтарын социалистиг чарышка кыйгырган Курск областың колхозчуларының әки әгеләәшкинин деткиири үүлдүг.

Мал ажылының хөгжүлдезинин талазы-биле партияның салганы улуг сорулгаларны күүседири болза, чем суурну тургузар дугайында айтырыгны шиитпирләәриниден бүрүн хамааржыр. Быжыг чем суурну тургузарынга кол рольду ойнаар культура кукурузаны ам алаан каш чылдарда пропагандалап турар бис. Ону әки билген болгаш кукурузаны тарыырының агротехниказын шиңгәәдип алган ажылдакчылар аңгы-аңгы агаар-бойдустуг байдалдарынга тургаш, Совет Эвилелинин бүгү-ле булуңнарында әки түннелдерни чыл бүрү ап турарлар.

Ол-ла үеде өскелерде үү-даа үнмейн турар, ол чорук ында кандыг-бир онза микроклимат бар болуп турарында әвес, а ында ындыг ажылдакчылар өргижирәән билиглери-биле чуртап турарында боор. Чаа культураны өөренип, ону өстүрениң агротехниказын шиңгәәдип, бедик дүжүттү өстүрүп алырының болгаш ооң-биле мал ажылының продуктуларын бүдүрерин дыка көвүдериниң сорулгаларын чедиишкиниг күүседиринге байдалдарны тургузуп, бистиң улузувустуң бүгү хереглелдерин хандырарының улуу,— ындыг ажылдакчылар ажыл хереги чаягаарлаашкынче киирип, кукурузаның әки дүжүдүн алыр дәәш күжениишкин салбайн турарлар. Колхозтарга болгаш совхозтарга тодаргай ажыл хереги, организакчы ажылды чорударының улуу олар болза, ниити әренгей чугаалар үндүрүп, ол культура оларның агаарынга таарышпас чүве-дир дәәр аян-биле янзы-бүрү чылдак чугааларны бодап тып ап турар.

Ооң-биле холбаштыр Курск областың Калиновка суурның колхозунуң чижәән база катап чугаалаксап тур мен. Сөөлгү чылдарның дургузунда ол колхоз 300 гектар шөлге кукурузаны дөрбелчин-уяланчак арга-биле тарып келген болгаш гектардан колхоз чыл бүрү 460 центнерден әвәәш әвес ногаан масса дүжүттү ап келген. Агаарның кандыгдаа байдалы турда кукурузаның быжыг дүжүдүн ында хандырып турар. Кукурузаның дүжүдү бедик болганының ачызы-биле колхоз 1957 чылда 5200 тонна ийикпе азы инекке он алды тонна ажыг силосту белеткәән. Силос-биле бүгү чүүн малдарны бүдүн чыл иштинде азырап турар. Ол чорук сүт саалдазын дыка бедидер болгаш эт бүдүрүлгезин көвүдедир арганы колхозка берген. Тодаргай чижекти көргүзейн. Бир әвес 1953 чылда колхозка чүгле 47 инектер турган болза ам 311 инектер бар. Бир әвес 1953 чылдың беш айларда — январь-май айлар дургузунда — өртүмаа-биле инектен 330 килограмм сүт сагдынган болза, 1958 чылда ол-ла үениң дургузунда саалда 1780 килограмм сүт чедир, тодаргайларга беш ажыг катап көвүдәән. Эрткен чылдың чогуур үезин-биле деннәәрге сүт саалдазы колхозта база-ла көвүдеп турар. 1953 чылда колхоз колхозчулар-биле кады күрүнеге 12 муң килограмм сүттү дужааган болгаш саткан, а бо чылын колхоз 175 муң килограмм сүттү дужааган. Ооң аңгыда колхозчуларга 79 муң килограмм сүттү колхоз саткан.

Шын чөп ажаарга кукурузаның бәәр чүвези ол-дур. Калиновка бөгүн чаасхан әвес. Чурттуң аңгы-аңгы зоналарында чүс-чүс мурнакчы колхозтар болгаш совхозтар кукурузаның бедик болгаш быжыг дүжүдүн чыл бүрүде ап турарлар.

Удмурт республиканың Воткинск районунуң «Чаа амыдырал» колхозу 1957 чылда кукурузаның 100 гектар шөлүнүң гектар бүрүзүнден 800 центнер ногаан массазының дүжүдүн алган, ооң иштинде 40 гектар шөлдүң гектар бүрүзүнден 1100 центнерни алган.

Удмурт республиканың колхозтары эрткен чылын инек бүрүзүнге 7,5 тонна силосту белеткәән, ол чорук бо чылдың беш айларының дургузунда бир инектен 877 килограмм сүттү, азы эрткен чылдың бо үезиниң саалдазынга бодааргa 315 килограмм хөй сүттү саап алыр арганы колхозтарга берген. А Удмуртия кандыг-бир онза агаар-бойдустуг байдалда турар бе ынчаш?

Эки шынары бо үеде практика кырынга калбак хемчәәлдиг көргүстүнген кукурузага үнеләәшкин бәәр әвес, а ол культураны тарып өстүрениң уран аргазын шиңгәәдип алырының күзевейн чоруур шак ындыг ажылдакчыларга үнеләәшкин бәәр ийикпе азы олар боттарының ол чөрүү чоруундан ойталаап, адак сөөлүнде кукурузаны өөренип, ону өзулуг ажылдап кызыннар дәәш оларны албадаары чугула апарбаан чүве бе. А бир әвес олар ооң адырып ап шыдавастар болза, бүгү Совет Эвилелинде кылып турар хөй үүлдерни кылып шылаптар шак ындыг ажылдакчылар-биле оларны солуп шыдавас чүве.

Ылаңгыя дыка хөй совхозтарда кукурузаның байдалы шыдажыр аргажок. Совхозтарның чамдык директорлары күрүнеиң мал чеми фондузунуң күсели-биле мал ажылын хөгжүдүп турган үеде өрги корум-чурумга амдажый бергеннер. Олар күрүнеден жмыхты, комбикорминарны, мал чемгерер тараанны алгаш, боттары мал чеми бүдүрбейн турганнар, дажыглап садып алган мал чеми-биле мал азырап ажаарга күрүнеге кайы хире каража үнерил деп чүвени санавайн турганнар.

Совхоз бүрүзүнге бодунуң чем суурун тургузуп алыр дәәш харысалганың дугайын директорларга, агрономнарга болгаш зоотехниктерге сагындырар үе биске келбәән деп бе. Совхозтарның ажылдакчыларынга ажыл төлевирин сорхозтарның ажыл-чорудулгазынга экономиктиг ажыктыындан улуг хемчәәлдин-биле хамаарыштыр тургусса чогуур. Бир әвес ында ажыл-агыйны улам бедик деннелге чорударын хандырып шыдавас кижилер бар болза, шак ындыг ажылдакчыларны солаш, планнарны күүседирин, партияның болгаш чазактың салганы сорулгаларны шиитпирләәрин хандырып шыдаар шыырак болгаш төлептиг кижилерни удуртулгаже дешпидип үндүрүп чогуур.

Улуг ажыл-агыйны чорударының талазы-биле байлак дуржулгалыг болуп турар бистиң совхозтарывыс көдәә ажыл-агыйны чорударының чаа методтарын шиңгәәдип алырының хөрәәнге бурунгаар улуг базымны кылыр ужурлуг. Ол болза, мал ажылынга быжыг чем суурну, хамыктың мурнунда кукурузаны бүрүп алырының айтырыгларынга кичәәнгей салыры онза чугула, чүге дәәрге, мал ажылын көдүреринге, продукциязының бот-үнезин чиигедиринге бүгү арганы тургузар болгаш мал ажылының хөгжүдезинге кол черни чаалап алырынга ол өргежок чугула болуп турар. Мал болгаш чер ажылын хөгжүдер дәәш демиселге бистиң бүгү совхозтарывыс үлегерлиг ажыл-агыйлар болган турзун дәәш демисежири өргежок чугула.

Эрткен чылын чамдык республиканың, областарның болгаш районнарының удуртукчулары кукуруза силосунуң курлавырларын көвүдеткениниң дугайында хөй чугаалап турганнар, а херек кырында бо чылын дыка хөй районнарга кышкы болгаш часкы үеде саалда кудулаан. Эләән хөй республикаларга болгаш областарга мал чеминиң курлавырының дугайында медәәлер шын әвес, үрдүнчек, бедик болган деп чүвени амыдырал көргүскен. Ооң түннелинде кыжын болгаш чазын мал чеми чедишпейн калган, инектерни тоттур азыравайн турган, ооң ужурунда хөй-хөй областар колхозтарга болгаш совхозтарга сүт саалдазының өзүлдезин чүгле чедир албаан әвес, харын эрткен чылга удур саалданың кудулаашкынын болдурганнар.

Ындыгның төлөзинде медәәлерге, чижәәләәрге районда 10—15 муң тонна силос барының дугайында әвес, харын саар инек бүрүзүнге 10—15 тонна силос шынап-ла бар болуп турарының дугайында айтырыг туруп турар. Бир әвес ынчаар болза, инек бүрүзүнден чылда ортумаа-биле 3500—4000 литр сүт саалдазы магадылаттынган турар. Бир әвес кукурузаның ногаан массазының дүжүдүн гектардан 70 азы 80 центнерни алыр болзувусса мал чеминиң хөй курлавырын тургузуп шыдавас бис. Ындыг чавыс дүжүттүг турда, угаангыр өө кижи ону тарывас турган ийик. Өл-шыктыг зонага картофельди өстүргеш гектардан ол хөй әки шынарлыг чемни ап болур.

Дыка хөй районнарда кукурузаның дүжүдүнүн куду болуп турары бедик болгаш быжыг дүжүттү чыл бүрүде берип болур ол культурага кичәәнгей салбаанының, тооп көрбәәнинин түннели болур. Бүгү-ле үүлдер күзелден, ажылхереги шын чорудуп билириниден болгаш кызымак чоруктан хамааржыр.

Бөлүүн-не үүлдерни чамдыкта катаптаарын байдалдар албадап турар-дыр. Кукурузаның одуруглар аразын ырадырынга холдуң күш-ажылын чарыгдавас, үнүштер чогуурубиле сырый болзуннар дәәш база кукурузаның әки өзүп үнеринге, сүт быштак чемниг кылдыр бышкан мочактарны алырынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дәәш, кукурузаның 2—3 үрезиннерин бир уяга тарыырының чугулазының дугайы бүгү кижилерге шагда-ла билдингир турган ышкаш ийик. Ындыг турбуже, эләән хөй колхозтарда болгаш совхозтарда бир уяда 6—8 үрезиннерни чажып турар болгаш олар көдәә ажыл-агый органнарының бадылааны саавырларны өзүгаар кылып турар бис дижип турарлар. Ол дәәрге, гектарга 20—25 килограмм үрезинни чажар нормалыг турда, 50 килограмм ажыг үрезиннерни чажып турары ол-дур. Үнүштер ол хире сырый турда, кукуруза тарылгазын аразы ырак тарамык болдурарынга улуг чарыгдал негеттинип, дүжүдү кудулап турар, ооң уламындан кукурузаның мочактары ышкаш ындыг үнелиг мал чемин алырының аргазын колхозтар ышкынып турарлар. Бо чылын кукурузаның бедик дүжүдүн бүгү-ле черлерге алыр болгаш келир чылга әки белеткенир дәәш бүгү-ле үүлдерни кылыр херек.

Өске чурттарда кукурузаны өстүрүп ап турарының дуржулгазының дугайында каш сөстерни база-ла чугаалаксап тур мен.

Үш чылдың мурнунда Герман Демократтыг Республиканың удуртукчулары-биле ужуражып тургаш, кукурузаны сүт быштак чемиштиг турда силос кылырынга тарыырының дуржулгазын солушкан бис. ГДР-ниң удуртукчулары болунуң республиказынга кукурузаның дуржулгалыг тарылгазын чорудар күзелдиин илереткеннер. Эрткен чылын, Совет чазак, партия төлөзлери ГДР-га чоруп турда, бистер әш Ульбрихт болгаш ГДР-ниң өске-даа удуртукчулары-биле әш Штрубе директорлап турар Шванеберктиң улус ажыл-агый черинге чораан бис.

Ында арга-ыяш ышкаш бедик, ынаар аттыг кижилер кире берзе, чүгле оруктан әвес, харын ужар-хемеден-даа көрүп шыдавас шак ындыг кайгамчык чаагай кукурузаны көрген бис. Ол ажыл-агый черинге 1957 чылда «Партизанка» деп сорттуг кукурузаның дүжүдүн гектардан 950 центнер ногаан массаны, ооң иштинде 30 хуузу мочактарны алган. Тарылганы сагыш човангыр ажааганының хараазы-биле ындыг түннелдер чедип алдынган. Маңаа бүгү-ле кукурузаны дөрбелчин-уяланчак арга-биле тараан болгаш холдуң күш-ажылын хереглевейн ийи угланыышкыннарга сайзырадып ажылдаан.

Эш Пайцони даргалаан Фридрих Энгельс аттыг көдәә ажыл-агый бүдүрүлге коллективинге кукурузаның база-ла бедик дүжүдү алдынган. «ВИР-25» деп хайнак үрезин гектардан 750 центнер дүжүттү, ооң иштинде мочактарны 180 центнерни берген. «Краснодарская-1/49» деп сорт гектардан 820 центнерни, «Одесская 10» гектардан 920 центнерни берген.

ГДР-ниң өске-даа эләән хөй ажыл-агыйлары кукурузаны чедиишкиниг өстүрүп турарлар, ол әки түннелдерни берип турар. «Нейгатерслебен» деп ниити улус ажыл-агый черинде кукурузадан кылган силос-биле мал азырап турар. Чүгле 1957 чылда инек бүрүзүнден саттан сүт 2459 килограммдан 3710 килограмм чедир ийикпе азы 1251 килограмм немежип өскен. Шынап-ла, ГДР-де чамдык шөлдерге чажылганың нормазын бедидипкен ужурунда кукуруза тарылгазының аажок сырый апарган турганын база көрген бис, ол чорук кукурузаның дүжүдүнүн кудулаарынга чедирген болган.

Бо чылын немец өңнүктер кукурузаның дүжүдүн гектардан ортумаа-биле 600 центнер ногаан массаны алыр сорулганы салганнар. А кукурузаны олар 200 муң ажыг гектарда тараннар. Эки болбаазырадып ажылдаашкынны олар хандырар болза, — мал чемнери бүдүрерин көвүдедиринге, а ынчаарга мал ажылының улам ыңай хөгжүлдезинге улуг аргалар ГДР-ге тургустунар дәәрзинге бистер чигзинмес бис. Ол болза, чем продуктулар бүдүрүлгезин көвүдедириниң хөрәәнге чугула ужур-дузалыг болур.

«Герман Демократтыг Республикада кукуруза» деп номда парлаттынган солун экономиктиг саналгаларны немец әштер кылганнар. Ол ном бистиң тускай эртемниглеривиске, көдәә ажыл-агыйның бүгү ажылдакчыларынга дыка солун болуру чугаа чок. Ол номда парлаттынган материалдарда ханы анализти берип, өске культуралар-биле деннәәрге кукурузаның экономика талазы-биле ажыктын көргүзүп турар. Ол номну силерге бәәр. Эштер, ол ном-биле, бистиң немец өңнүктеривистиң дуржулгазы-биле кичәәнгейлиг танышарын сүмелеп тур мен.

Бо чылдың чазынында бистиң тускай эртемниглеривистиң дузазы-биле Чехословак Республиканың, Венгр Улус Республиканың болгаш Румын Улус Республиканың кооператив болгаш күрүне ажыл-агыйларынга силос кылыры-биле кукуруза тарылгазын дөрбелчин-уяланчак арга-биле чоруткан. Алган медәәлерни өзүгаар алырга, кукуруза дыка эки өзүп турар, дөрбелчин тергиин эки болган болгаш ам тарылганың ажаалдазын ийи угланыышкыннарга болбаазырадып ажылдап турар. Эки түннелдерни маназарының бүгү-ле барымдаалары бар. Кукурузаны тарыырының чаа аргаларын, ону сүттүг-даа, эттиг-даа малдың азырал чеминге силос кылдыр ажыглаарын ол республикаларның ажылчы чоннары улуг сонуургап турар.

Эрткен чылын Финляндияга чораан, күрүне ажылдакчылары-биле болгаш тараачыннар-биле беседаларның үезинде кукуруза өстүрер дуржулгавыс дугайын чугаалап берген бис. Ол дуржулганы олар сонуурганнар. Совет тускай эртемниглериниң дузазы-биле парламент кежигүнү көдәә ажылагый эртемнериниң доктору Виролайненнин, формер Пеурнуң ажыл-агыйынга болгаш өске-даа ажыл-агыйларга, а ол ышкаш эртем-шинчилелдиң көдәә ажыл-агый институдунга (Тикурилла) кукуруза тарылгазын чоруткан.

Тарылганы июньнуң орган үезинде чоруткан болза-даа түннелдер эки болган. Чижәәләәрге, институтка «ВИР-25» деп хайнак кукурузаның ногаан массазының дүжүдүн гектардан 478 центнерни, «Закарпатская»—460, «Краснодарская-1/49»—413 центнерни алган; америк хайнак кукуруза гектардан 292 центнер дүжүттү берген.

Фин төлөзлер Совет Эвилелинге чорда доктор Виролайнен болза март, апрель болгаш май айларның дургузунда, тодаргайларга мал чеминиң талазы-биле бергедәәшкиниң үезинде бодунуң бүгү малын кукуруза-биле азыраанын ол чугаалаан. Кукуруза үрезинин бо чылын база чорударын од дилээн.

Чогуур кичәәнгей салыр болза, мал чеми өске культуралар-биле деннәәрге, кукуруза ең бедик дүжүттү бәәр болгаш күш-ажылдың әвәәш чарыгдалын үндүрер деп чүвени бо бүгү фактылар көргүзүп турар.

Агротехниканы шынгыы сагыырын бедик дүжүт дәәш демиселдиң әрге-ажыктары негеп турар. Тарылганың дөрбелчин-уяланчак ийикпе азы дөрбелчин аргалары культурадан хамаарыштыр хажыдыышкын чок дүрүм болур ужурлуг. Удуртукчу бүрүзү од аргаларның чугулазының дугайын чүгле чугаалап билир әвес, харын практикага, бүдүрүлгеге оларны ажыглап билир хүләәлгелиг. Бүгү колхозтарга болгаш совхозтарга шын дөрбелчиннеп тарыырын өөренип алыр, механизастыг болбаазырадып ажылдаарын хандырар, хол-биле ажылдаарын соксадыр болгаш көдәә ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлгезинге чарыгдалды әвәәжедир херек.

Ирик өдектиг саважыгаштарга рассадаларны өстүрениң ажыктыы ногаа ажылынга көргүстүнген. Ол арганы биске он-он чылдарның дуржулгазы, а Кыдатка чүс-чүс чылдарның дуржулгазы көргүскен. Рассадаларны өстүрениң ындыг аргазын ногаа бүдүрүлгезинге колхозтар болгаш совхозтар калбаа-биле ажыглаар ужурлуг. Бюрократчы чаңчыл-биле халдамырлаан бистиң чамдык удуртукчуларывыс өгбелериниң әрги аргаларындан кызымаа-биле сырбактанып, чаа, улам дешилгелиг аргаларны өөренир болгаш нептередир хөөй чок болуп турарлар. Ооң түннелинде бистер ажылагыйга улуг чидириглерлиг, күш-ажылдың артык чарыгдалдарын болдуруп турар бис. Ол чорук продукцияның бот-үнезин улгаттырарынга чедирип турар.

Көдәә ажыл-агыйның бүгү-ле культураларының бедик болгаш быжыг дүжүдү дәәш демисел чер ажылының культуразын бедидерин шынгыы негеп турар. Ынчангаш чурттуң бүгү зоналарының талазы-биле чер ажылының шын системазын болбаазырадып ажылдаарының болгаш нептередирінің дугайында каш сөстү чугаалаксаан ийик мен. Чер ажылының сиген тарылгалыг системазын чаңгыс аай хепке ажыглап турган чорукту өй-шаанда шын шүгүмчүлүүн турган чүве. Чер ажылының сиген тарыыр системазының чогум боду багай әвес арга, ону таарымчалыг байдалдарга ажыглаар болза, көдәә ажыл-агый культураларының дүжүдүн бедидеринге чугула арга болуру чигзиниг чок деп ынчаарда демдеглээн.

Чер ажылының сиген тарылгалыг системазын чаңгыс хеп-биле ажыглаар чорукту шүгүмчүлүүн, аңгы-аңгы бойдус экономиктиг зоналарга тааржыр чер ажылының эртемге үндезилеттинген системаларын ажылдап кылырын көдәә ажыл-агый органнарындан шынгыы негеен болгай бис.

Ынчалзажок бо айтырыгны амдыгаа чедир ёзулут-ла шиитпирлевәән. Чер-черниң партия, совет болгаш көдәә ажыл-агый органнары, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары эртемниң база мурнакчы практиканың берген үүлдерин болгаш агрономнарның саналдарын барымдаалавайн, боттарының туразы-биле тарылга әәлчештирилгезин хажыдып, тарылга шөлдериниң структуразын болгаш бүдүрүлгениң специализациязын солуп турар дәәр дугайында фактылар әвәәш әвес.

Шык әвәәш дүжер Казахстанның ховулуг хөй-хөй районнарынга, Поволжьеге болгаш Барын Сибирьниң мурнуу районнарынга чайгы чер андырылгазын узуткан турганы чигзинчиг-дир, од чорук дүжүтке улуг когаралды чедирер. Бисте тараа ажыл-агыйын согур ёзу-биле чорудуп турар ындыг удуртукчулар ам-даа бар дәәр дугайын бо чергелиг фактылар чугаалап турар. Олар колхозтарның болгаш совхозтарның ажылының түннелдерин ук районнуң хөрзүн болгаш климаттыг байдалдарын барымдаалавайн, чүгле чажып тарыттынган гектарларның саны-биле үнелеп көрүп турар. Колхозтар болгаш совхозтар улуг шөлдерни чажып тарып, хөрзүнүүн ажылдап кылышкынынга хөй материалдыг хөрөнгилерни чарыгдап турар, а шоолуг әвес дүжүттү ап турар.

Бир әвес ындыг удуртукчулар көдәә ажыл-агыйны чорударының практиказын хандыр билип алган болза, кандаачал зонага чайгы чер андырылгазы чокка бергедей бәәр деп чүвени олар билип алыр ийик. Ол зонага чайгы андырылганы боттандырар чорук черниң ажылдап кылышкынынга күш-ажылдың чарыгдалдарын кызырар, әләән бедик дүжүттү хандырар, ындыг болганда ниити продукцияны әләән хөйнү алыр болгаш ону бүдүреринге үнер чарыгдалдарны улуу-биле кызырар арганы бәәр. Өске талазында кара хөрзүннүг әвес зонага болгаш шык-биле эки хандыртынган өске-даа районнарга чайгы андырылгалар талазы-биле улуг шөлдерлиг болуру мырыңай бадыткаттынмаан.

Көдәә ажыл-агыйны чорударының эртемге үндезилеттинген системазын бүдүрүлгеге нептередир чорукту партия, совет болгаш көдәә ажыл-агый органнарының талазындан хүн-бүрү удуртуруп негеп турар күрүнеиң улуг чугула хөрөә кылдыр көөрү өргежок чугула. Ол херекке улуг рольду агрономнар, зоотехниктер, механизаторлар болгаш көдәә ажыл-агыйның өске-даа тускай эртемниглери ойнаар ужурлуг.

Көдәә ажыл-агыйны улам ыңай көдүрениң эрге-ажыктары бүгү хевирлерниң удобрениелерин ажыглаар чорукту улуу-биле көвүдедирин негеп турар. Хөй-хөй районнарда тус черниң удобрениелериниң: өдектиг компостарның болгаш өскелерниң-даа ужур-дузазын мурнуку хевәәр чедир үнелеп көрбейн турар. Мынчага чедир амдыызында колхозтарга болгаш совхозтарга удобрениелериниң четчир чыылдазын болгаш оларны чөп ажыглаарын хандырбас болза бедик дүжүттүн алдынарынга корлап болбас.

Моон-биле кады минеральдыг удобрениелерни бүдүрерин көвүдедир дугайында айтырыг улам чидин-биле тургустунуп турар. Ам бис химия үлепүрүн дүрген хөгжүдер дәәш шыңгыы киришкен үевисте минеральдыг удобрениелериниң бүдүрерин калбак хемчәәл-биле калбартырынга, бисте бар турар байлактыг чиг-эт курлавырларын бүрүн ажыглаарынга улуг аргалар ажыттынып турар.

Эң чоокку чылдарда минеральдыг удобрениелерни бүдүрерин улуу-биле көвүдедир хемчеглериниң программазын ажылдап кылырын ССРЭ-ниң Күрпланынга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелериниге дагзыры чугула боор.

Эштер! Көдәә ажыл-агый органнарының структуразының дугайынга айтырыгны база катап көөрү өргежок чугула. Сөөлгү чылдарның дургузунда көдәә ажыл-агый органнарының аппарады улуу-биле кызыртынган. Ол черде шын. Ынчалза-даа көдәә ажыл-агый органнарының ажылында хөй-хөй улуг четиестер ам-даа бар. Ол органнарының аппарадының ажылдакчыларының кол кичәәнгейи бүдүрүлгениң организациязының айтырыгларынче әвес, а янзы-бүрү хевирлиг статистиктиг сан медәәлерни чыырынче мөөнеттинген. Ол аппараттың структуразы күрүнеиниң материалдыг үнелиглерин колхозтарның болгаш совхозтарның арызынга хуваарынга, янзы-бүрү сан-медәәлерни чыырынга таарыштынган.

Көдәә ажыл-агый органнарында адырлар килдистериниң бары-ла шын. Ынчалза-даа оларның ажыл-чорудулгазы чогуур адырлар аайы-биле медәәлерни чыырынче база угланган. Аппараттың бүдүрүлге-организастыг угланышкынны чок, ынчангаш ооң улуг четпези ында. Аппараттың ажылдакчыларының чер-черде бодунуң адырында бүдүрүлгениң организаторлары болуп әвес, а туристер болуп чоруп турары хаая әвес. Ындыг кижи ажыл-агый багай азы әки чоруп турарын чүгле дамылап турар, ынчангаш оортан колхозтарга болгаш совхозтарга кандыг-даа ажык чок болуп турар. Ол багай арга-дыр.

Көдәә ажыл-агый органнарын болгаш оларның аппаратын тускай эртемниглер статистиктиг сан-медәәлериниң чыыкчылары әвес, а бүдүрүлгениң организаторлары болган турар кылдыр турзувар ужурлуг. Статистиктиг сан-медәәлерни чыырынга болгаш системчидериниге ТСЭ болгаш ооң чер-чер органнары туруп турар. Көдәә ажыл-агый талазы-биле бүгү статистиктиг сан медәәлерни чыырын ТСЭ-ниң район органнарынга шилчидип бәәр болгаш ол ажылдан көдәә ажыл-агыйның тускай эртемниглерин хостаар херек.

Көдәә ажыл-агый органнарынга тус-тус культуралар аайы-биле, чижәәләәрге, картофель азы ногаалар талазы-биле инспекторларны турзувар болза чогуур. Ол инспекторлар районнуң азы областың колхозтарында азы совхозтарында ажыл-хереги чорударын шын организастаарын харыылаар хүләәлгелиг. Мал ажылының талазы-биле инспекторлар база херек апаар чадавас, ынчалза-даа оларны колхозта мал ажылының угланышкынын барымдаалап, чижәәләәрге, ыыстыг бода мал талазы-биле, куш талазы-биле таарыштыр шилип алыр херек. Ынчаарда инспектор черде мал ажылының турар байдалын дәәш әвес, а мал ажылының олбо адырының турар байдалын харыылаар апаар.

Инспекторларга ажыл төлевирин база материалдыг сопуургалдың принцивин өзүгаар турзувары ажыктыг боор: ниити төлевириниң кезин болур ажыл төлевириниң кандыг-бир магадылал минимумун доктаадыр, а кол төлевирни ажылдың түүнелериниден, тодаргайлааргa алган дүжүдүнден, кылган продукциядан хамаарыштыр турзувар ужурлуг. Ынчаарда кижилер бодунуң ажыл херөө дәәш харысалгазын ылап бодаар болгаш бүдүрүлгениң өзулуг организаторлары болу бәәр. Ажылды ынчаар организастаары специализацияны хөгжүдеринге дузалаар. Ол чорук дүжүттүн бедиринге, малдың продуктулуунуң өзүлдезинге, колхозтарның экономиказының быжыгарынга чедирер. Ол байдалдарда инспектор бодунуң күш-ажылы дәәш әки шаңнаа төлевирни база алыр.

Ындыг айтырыг талазы-биле база санал-оналдарны сөлчүр болза әргежок чугула болур ийик деп бодап тур мен. Көдәә ажыл-агый органнарының ажылын улам ыңай эде тургузарын олар боттарының бүгү-ле кичәәнгейин колхозтарда болгаш совхозтарда көдәә ажыл-агый бүдүрүлгезин, ыынчаарга бо херекке идепкейлиг болгаш шуут киржирінче эртем албан черлерин болгаш тускай өртемниглерни хандыдып тургаш, эң бедик эртемниг деннелге организастаарынче мөөнөөн турзун дәәш ол угланышкын-биле чорутса чогуур боор.

1956 чылда СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели эртем-шинчилел албан черлериниң ажылын эде тургузар болгаш оларны бүдүрүлгеже чоокшуладыр дугайында шиитпирни хүләәп алган. Областарда комплексилиг көдәә ажыл-агый станциялары тургустунган, а әләән областарда оларны көдәә ажыл-агый институттары-биле каттыштырган. Ам барык область бүрүзүнде көдәә ажыл-агый талазы-биле эртем төвү бар болган.

Партия болгаш совет органнар оларга дузаламчыны көргүзүп турар черлерде көдәә ажыл-агыйның хөй-хөй эртем албан черлери сорттуг үрезиннерни, үрежилиг малды өстүрүп турар болгаш олар-биле колхозтарны хандырып, мурнакчы дуржулганы шинчилеп, байдып турар улуг өксперименталдыг ажыл-агыйларлыг болуп турар. Колхозтар-биле болгаш совхозтар-биле сырый холбашкан эртемниң чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы нептередир талазы-биле оларга дузалап турар дуржулга станциялары болгаш даяныр пунктулар әвәәш әвес бар. Дыка хөй эртем албан черлери колхоз, совхоз практиказынга эртемниң чедиишкиннерин пропагандалаарын болгаш нептередирин сула чорудуп турары хараадаңчыг.

Колхозтарда болгаш совхозтарда көдәә ажыл-агый бүдүрүлгезин организастаарынга дуржулга станцияларын кол даяныр пунктулар болган турар кылдыр ажыл-хереги ынчаар чүге организастап болбас бис. Чуртта ындыг албан черлериниң улуг четкизи бисте бар, оларда хөй-хөй мергежилдиг түскай эртемниглер ажылдап турар. Олар колхозтарда болгаш совхозтарда мурнакчы дуржулганы өөренип көөрүн чүгле сонуургалдың чуруму-биле ажылдап турар деп чугаалаар херек. Ында ажылдап турар эртем ажылдакчылары колхозтарда херектиң байдалын тодаргай өөренип көрбейн турар болгаш кандыг-бир метод, кандыг-бир әки чаа арга практикага нептеретинген турзун дәәш идепкейлиг киришпейн турар.

Колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезин организастаарының хөрөәнге көдәә ажыл-агый институттарының, дуржулга станцияларының болгаш оларның даяныр пунктуларының ролюн бедидер херек. Бүдүрүлгеге эртемниң чедиишкиннерин, тараа ажылын техниктиг культураларны болгаш мал ажылын чорударынга депшилгелиг аргаларны нептередири дәәш харысалгалыг болурун оларга дагзыры ажыктыг. Ажылдап турар дуржулга станцияларын болгаш оларның даяныр пунктуларын бүгү колхозтар болгаш совхозтар оларның дуржулгазынга даянып шыдаан турар кылдыр өзүлүг үлегерлиг ажыл-агыйлар болдурар херек.

Эртем албан черлери бистиң чуртувуста болгаш даштыында төрүттүнүп турар бүгү-ле чаа, депшилгелиг үүлдерни сегирип алыр болгаш өөренир, бодунга практикага хынаар болгаш бодунуң зоналының колхозтарынга база совхозтарынга калбаа-биле нептередир хүләәлгелиг. Дуржулга станциялары болгаш көдәә ажыл-агыйның өске-даа эртем албан черлери тус-тус айтырыгларының талазы-биле өргежок чугула сүмени бодунуң районунуң, бодунуң зоналының колхозтарынга болгаш совхозтарынга берген турар кылдыр, чер-черге баргаш, ол-бо мурнакчы арганы каинчаар шын ажыглап боттандырарын тайылбырлаар болгаш практикага көргүзүп турары-биле бодунуң тускай эртемниглерин колхозтарже болгаш совхозтарже чорудуп турар кылдыр херекти шак ынчаар тургузар болза чогуур. Эртем албан черлери болгаш оларның тускай эртемниглери боттарының сүмелериниң болгаш чагыгларының боттанышкыны дәәш идепкейлиг демисежир, оларны харыылаар ужурлуг деп чүве биллингир.

Эртемни практика-биле сырый холбаштырар, көдәә ажыл-агый бүдүрүлгезинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн өзүлдези дәәш, көдәә ажыл-агый культураларының дүжүттүүн болгаш малдың продуктулуун бедидер дәәш, колхозтарның

(Төнчүзү 4-кү арында).

Эш Н. С. ХРУЩЕВТУҢ илеткелиниң төнчүзү

болгаш совхозтарның экономиказын быжыглаар дээш өртем албан черлериниң ролюн болгаш оларның ажылдакчыларының харыысалгазын бедидер төлээде, ол өртем албан черлеринде күш-ажылдың төлевириниң системазын өде тургузары өргежок чүгүла.

Көдээ ажыл-агайның өртем албан черлеринде ажыл төлевириниң амгы бар турар системазы өртем чедишкиннеринден болгаш оларны колхозтарның база совхозтарның бүдүрүлгезинге нептередиринден хамаарылга чөкка тургустунган. Ам ажыл төлевирин өртемденнерниң ажылынга идиг бээр, чаа ажыдышкыннар, янзы-бүрү культураларның чаа сорттарын болгаш малдың чаа уксааларын тып өстүргени дээш база өске-даа чедишкиннер дээш оларны материал талазы-биле шаннаар, а ол ышкаш өртемниң ол чедишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезинге нептередириңге ол ажылдакчыларга идиг бээр кыллыр тургузар болза чогуур. А селекционерлерни чаа сорттар тып өстүргени дээш шаннаар ужурлуг.

Бир тээ колхозтар өртем-шинчилел станцияларының мурнакчы дуржулгазын ажыглаар, боттарының ажыл-агыйын өкижидер болганда, ол өртем албан черлериниң ажылдакчыларынга кандыг-бир хемчээл-биле төлөөр апаар ужурлуг.

Үлетүр бүдүрүлгелерде кылыр ажылдың нормаларын болгаш өртек-үне доктаадырын өртемниң болгаш техниканың хөгжүлдезиниң деңнелинден хамаарыштыр, бүдүрүлгениң мурнакчыларының, чаартыкчыларының чедишкиннерин барымдаалап өде көөрүн үргүлчү чорудун турар. Көдээ ажыл-агайга база ынчаар кылыр херек. Колхозтарның болгаш совхозтарның материал-техниктиг баззазының быжыканы-биле боттанып турар өскерлиишкиннерни, а ол ышкаш көдээ ажыл-агый өртемниң чедишкиннерин болгаш мурнакчыларның дуржулгазын барымдаалап көрбүшаан, көдээ ажыл-агыйның кандыг-даа ажылдарын күүсеткени дээш ажылдың нормаларын болгаш өртек-үне доктаадырын өй-шаанда өде көөр херек.

Бо хемчеглер күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң улам ынай бедиринге дөгүм болур. Көдээ ажыл-агайга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң чайгылыш чок өзүлдези көдээ ажыл-агый продукциятының бот-үнезиниң чиигээриңге болгаш продуктуларга өртектериңң чиигээриңге, бистиң улустуң материалдыг чаагай байдалының экижириңге чедирер. Үлетүр бүдүрүлгелериниң ажылчыннары-даа, совхозтарның ажылчыннары-даа, колхозчулар-даа, олар шуптузу боттарының күш-ажылы-биле социалистиг экономиканы бүрүнгаар шимчедип, коммунизмниң тургузуушкунунуң талазы-биле партияның салган сорулгаларының чедишкиннинг күүсеттинерин хандырып турар.

Партия болгаш совет органнарның талазындан көдээ ажыл-агыйны удуртурунуң деңнелин бедидер чорук бистиң кадрларывыс чаа техниканы болгаш күш-ажылды организастаарының мурнакчы аргаларын кылымаккай шиңгээдип албас болза боллунмас.

Чамдык удуртукчулар ажыл-херектиң утка-шынарын билбес болгаш чаа техниканы өөренмейн турары хараадаанчыг, өлөөн калбак дараан ол практиканы улам шиитпирлиг-биле буруу шавар херек. Чижээлээрге, тарылганың бадыткаттынган болгаш ажыктыы өртем-биле база практика-биле көргүстүнген деңшилгелиг аргаларының дугайын бисте хөй чугаалажып турар. Ынчалза-даа ол чугаалар тодаргай ажыл-херектер-биле үргүлчү быжыглаттынмайн турар, ооң түңнелинде чаа аргалар бүдүрүлгеже оожум нептереттинин турар. Бисте шаптылаңган болгаш өөлдек өвес кандай чоруктар ам-даа хөй.

Чамдык партия болгаш совет удуртукчулар, оларның иштинде улуг албан-дужаалдарда ажылдап турарлар көдээ ажыл-агыйта чаа чүвени нептередир дугайын, техниканы шиңгээдип алыр дугайын боттарының илеткелдериңге болгаш чугааларынга тайылбырлаарынга ынак, ынчалза-даа ажыл-херектиң ужур-утказын боттары тодаргай билбес, ажыл-агыйның чүгүла айтырыгларынче кирбейн турар. А бир тээ олар боттары машиналарны болгаш чажылганы билбес болганда, чижээлээрге, тарылганың чаа аргаларын нептередир дээш өскелерни канчап тодаргай болгаш бүзүредип сургаар боор.

Көдээ ажыл-агыйның чаа техниказын, бүдүрүлгени организастаарының чаа аргаларын кызымаккайы-биле шиңгээдип алыр ужурлуг. Ол ындыг-ла нарын өвес. Бир өвес негеттинде берге удуртукчу ону чүге херек кырынга көргүзүп шыдавазы? Ооң төлөөлеп турар органының ат-алдарын чүгле оон чедип алыр болгаш ол чорук удуртукчунуң бодунга ажыктыг болур ийик.

Дөрбелчин-уяланчак арганың чажылгазын чижек кылдыр ап көрөөлинер. Ам үеде ол арга-биле чажып тараан шөлдериң өлөөн кезиниде дөрбелчин чок. Ынчаарга кончуг өкі дөрбелчиннерни кылыр арганы берип турар техника ам бисте бар, хөй-хөй колхозтар дөрбелчиннерни база кылып турар. А чажылга үезинде дөрбелчин өкі хандыртынган тудум-на дараазында ажылдап кылышкынының байдалдарын улам чиигедир. Бир өвес дөрбелчин болбас болза, шугум-биле өвес олуртунган дөстер доора ажылдап кылышкынның үезинде уяткаттына бээр, ындыг болганда гектарда үнүштеринің саны кызырлыр, дүжүттүң чыылдазы өвөөжөөр. Ол чорук бүгү кижилерге билдингир, ынчалза-даа хөй-хөй удуртукчулар техниканы билбес болган ужурунда дөрбелчинни кылыр чорукту хандырарын билбейн турар. Харындаа көдээ ажыл-агый органнарында ажылдап турар чамдык тускай өртемниглер бизин машина-биле канчаар ажылдаарын, ол-бо культураларның чажылгазын азы олуртулгазын чаа, деңшилгелиг аргалар-биле канчаар чорутса чогуурун өр, хөрөөжен колхозчуларга тодаргай, практикага көргүзүп шыдавайн турар.

Көдээ ажыл-агыйның удуртукчузу кадрларынга болгаш тускай өртемниглериңге өлөөн бедик негелделерни салыры биске херек. Сөөлгү үеде чамдык черлерде колхозтарга-даа, районнарга-даа удуртукчуларны шилип алыр негелделер кудулаттынган деп чугаалаар херек. Областарда удуртукчу кадрларны шилип алырынче база кичээнгей салза чогуур.

Эштер!

ТК-ның амгы Пленумунга чугаалажып көөрү-биле тургустунган айтырыглар коммунистиг тургузуушкунның улуг планнарын боттандырарынга чүгүла ужур-дузалыг болуп турар. Олар бистиң күрүненің, бүгү совет улустуң өргежактарынга дүжүп турар.

Белеткелдериң болгаш өртектериң шын политиказы болза, улус ажыл-агыйын хөгжүдериңге, ажылчы чоннарның чаагай байдалын бедидериңге, Совет күрүненің күүшүлдүн улам ынай быжыглаарынга кол экономиктиг быраларның бирээзи болур.

Белеткелдериң чурумун өскертир болгаш көдээ ажыл-агый продуктуларынга өртектерни доктаадыр талазы-биле хемчеглерни чугаалажып көрбүшаан, улустуң үндезин өргежактарын, коммунизм тургузуушкунунуң өргежактарын барымдаалаар ужурлуг бис. Белеткелдерин өде тургузары болгаш чангыс аай өртектерни доктаадыры колхозтарда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң бедиринге, чуртка көдээ ажыл-агый продуктуларының өлбекшилин дүрген тургузарынга, колхозтарны быжыглаарынга, оларның ниитилештирген ажыл-агыйының өөрүлдезинге болгаш совет улустуң чаагай байдалын улам ынай бедиринге дузалаан турарын ол өргежактар негеп турар.

Ооң ужурунда күрүненің болгаш улустуң хереглелериниң дугайында, колхоз тургузуунуң дугайында ындыг сагыш салыышкын Коммунистиг партияның Төп Комитединиң ажылдап кылганы, ыныавыла дужаалгаларны, МТС-териң ажылдааны дээш натура төлевирин дүжүрер дугайында, көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээриниң чаа чурумунун, өртектериниң болгаш негелделериниң дугайында хемчеглерде синиккен. Оларны бүгү партия, бистиң Төрөөн чуртувустуң бүгү ажылчы чоннары чангыс эп-сеткилдиг чүүлдүгүнүүшкүү-биле уткуур дээрзинге чигаанмейн барып болур.

Комсомол ажылынга партийжи удуртулганы күштелдирер

Чоокта чаа «Тере-Хөл» колхозта партия организациязының коммунистериниң ниити хуралы комсомол комитединиң секретары эш Буянның илеткелин дыңнап чугаалашкан.

Комитеттиң ажылында улуг четпестериниң бары хуралга илерээн. Комсомол хуралдары чавыс деңнелге өрттип, шүгүмчүлел болгаш боттшүгүмчүлел калбарбайн турар. Комсомолчуларның болгаш аныяктарның ортузунда полит кижизидилгелиг ажыл четпес тургустунган, өрткен чылын комсомолдун чырыдышкыны организастаттынмаан.

Үстүнде четпестериң түңнелинде чамдык комсомолчуларның талазындан эвилелдиң уставының негелделерин күүсетпейн, кежигүн дадывырын чогуур үезинде хавыртпайн турарының фактылары хуралга илерээн. Чижээ, комсомолчу С. Банзаа 12 айларда, комитеттиң кежигүннери И. Борбак-оол, К. Даржаа олар кайызы-даа ийи-ийи айларда дадывырларын хавыртпаннар.

Комсомолчулар болгаш аныяктар колхоз төвүнге стадион тударын, клуб кажаазы кылырын өрткен чылда-ла шиитпирлөөн турган болза-даа комитет од ажылларны организаставаандан шиитпир түңнел чок арткан.

Колхозта комсомол ажылы шак ынчаар сандараан турда, партия организациязының бюрозундан комсомол ажылын боттуг удуртпайн турганын коммунистер чидин-биле илередип шүгүмчүлээннер.

Үстүнде четпестерни дарый чайладып, комсомол комитединиң ажылынга удуртулганы күштелдирерин партбюрога коммунистер дааскан.

В. ДҮМЕН-БАИР.

Бышкан билигниң аттестадын алганнар

Июнь 21-ниң кежээзинде Кызылдың № 2 ортумак школазының доозукчуларының кежээзи болган. Ол кежээ онгуклассчыларның амыдыралынга үттүндүрбас болуп арткан. Доозукчулар болгаш школаның башкылары, ада-иелер-биле каттышкан чылдын-на өрттирер чаңчыл болган байырлыг кежээниң өгелээрин манап турганнар. Ол ындыг болур-даа ужурлуг. Чүге дээрге, аныяк оолдар, кыстарның он чыл иштинде ортумак билигни чедип алыр дээш шудургу, күжениишкиннг ажылының түңнелидир.

Школаның директорунуң хүлээлгезин күүседип турар Борис Александрович Морозов байырлыг кежээни ажыткан. Ол, өөреникчилерге школаны чедишкиннг доосканынга байыр чедирбишаан, бышкан билигниң аттестадын чедип алыры дээш өөреникчилер өвөөш өвес күжениишкиннерни үндүргениң чугаалаашы, оларның моон соңгаар чурттуң дээди өөредилге черлеринге уламчылап өөренириңге болгаш бүдүрүлгелерге, колхозтарга ажылдаарынга улуг чедишкиннерлиг болурун күзеп турганнар.

Кежээге доозукчуларның боттарының организастааны концерт болган.

О. СИИРИН-ООЛ.

Допчулалдар

* * *

Бии-Хем районда «Партияның XX съездизи» колхозтуң сүт-бараан фермазының коллективи мал чемин өөвүдериңге боттуг хемчеглерни ап турар. Суттарылга бугазының ашталгазын доосканы, 200 гектар сиген шөлүн суттарган, 90 гектар чаа черни арыглап аштаан. Ажаап өстүрүп турары кукурузаның, зеленканың, турнепстиң болгаш ногаалларның үнүжү өкі.

* * *

Школаларны чаа өөредилге чылынга бүгү тала-биле белеткелдиг болдурарынга ажыл чер болганда калбарган. Чөөн-Хемчик районнуң Ийме чеди чыл школазының коллективи мастерская тургузар бажынның тудуун доосканы. Одалгага 36 тонна хөмүр дашты, 215 кубометр ыяшты белеткеп алган. Амгы септелгелер организастыг чорун турар.

Тес-Хем районнуң «Ак-Эрик» колхозу чаа электри станциязының тудуун доосканы. Станция майның 28-тен өгелеп ажылдай берген. Суурда бүдүрүлге болгаш садыгныы, школа болгаш культураның, медицина болгаш ветеринарияның албан черлеринде, 90 ажыг чуртталга бажыннарында чырытқы киирттинген. Ам сүт-бараан фермазынче база киирип турар.

* * *

Таңды районда Сталин аттыг колхоз сиген кезилдезинге белеткелин доосканы. Аъттың сиген кестирер 20 машиналары, 16 дырбаштары белен. Бо ажылга колхоз бодунуң тракторун база киирер. Ойдупаа, Бугалдай оларның бригадалары өскедаа бүгү белеткелдерин база доосканы. Мал чеми белеткээр ажыл чоокку хүннерде өгелээр.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалын Кызылдың электростанциязының инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш бүгү ажылчыннары бир үн-биле деткээннер. Доктаалды станцияның цехтеринге ажылчыннар таныжып номчаннар.

Коллективтиң кежигүннери хоорайның бүдүрүлге черлерин электроэнерия-биле үзүктел чок хандырар дээш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш шефтеп турар колхозунга сиген, тараа ажаап алышкынының үезинде улуг дузаны көргүзер деп хүлээлгеши алганнар.

Чуруукта: Электроцехтиң ажылчыннарының доктаалды таныжып турары. Оң талазында цехтиң ажылчыны Н. Шамайконун санал берип турары.

Фото С. Феоктистовтуу.

КЫЗЫЛ ТУКТУГ БҮДҮРҮЛГЕДЕ

Кызылдың ыяш заводу бүдүрүлге планын бүгү көргүзүглер талазы-биле үргүлчү ажыр күүседип, бедик шынарлыг продукцияны берип келгениниң хоорайның мурнакчы бүдүрүлгелериниң санында доктаамал кирип, мактадын-даа келген.

1958 чылдың бирги кварталында ниити продукция бүдүрериниң планын 131 хуу, бараанныг продукцияныын 139 хуу күүседкени дээш заводтуң коллективинге СЭКП Кызыл хоорай комитединиң болгаш ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Совединиң күүскомунун бүдүрүлгелер аразында шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Завод чүгле ниити болгаш бараанныг продукция бүдүрүп үндүрериниң планын өвес, харын ассортиментизиниң талазы-биле база ажыр күүседип турар. Чижээ, дилген материалдарының 121,7 хуу, тулуг ыяжын белеткеп алырын 124,8 хуу, ыяш материалдарны белеткээн черлериниң сөөртүп үндүрүп алырының планын 146 хуу күүседкен болгаш оон-даа ынай. Үстүнде саннар болза, ук бүдүрүлгениң ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары чылдың эгезинден бээр ден-дески ажылдап, хоорайның чаа тудугларын ыяш материалдар-биле өй-шаанда хандырар дээш улуг күжениишкинни салып келгенин тодаргай херечилеп турар-дыр.

Заводтуң коллективи апрель болгаш май айларда база күжениишкиннг ажылдап, апрельде ниити продукция бүдүрериниң планын 119,5 хуу, бараанныг продукцияныын—113 хуу болгаш майда ниити продукцияныын—102 хуу болгаш бараанныг продукцияныын—119 хуу күүседкен.

— Үе-шагның байдалындан хамаарыштыр апрель, май айларда план күүседип алыры, ылангыя ассортимент талазы-биле кончуг берге болган деп заводтуң директору эш Кандауров чугаалап орар.—Ол үеде өткен чылын белеткээн ыяш материалдар төнүксей берген турган. Ынчалза-даа бүгү күштү болгаш аргаларны үндүрүп тургаш, олдаа айларның планын ажыр күүседип шыдаан бис. Июнь айның бүдүрүлге планын бүгү көргүзүглер аайы-биле чедишкиннг күүседир дээш бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап келген бис.

— Ийги кварталдың бүдүрүлге планының күүседдезиниң түңнелдерин удавас үндүрер бис. Чылдың баштайгы чартыында бистиң 300 ажыг кижи ажылчын күштүг коллектививистиң канчаар ажылдааны оортан тодаргай көстүп келир деп, заводта партия организациязының секретары эш Попов бодунуң коллективинге ханы бүзүрел-биле чугаалап орар.

Заводтуң Кара-Сугда ыяш белеткелиниң участогу өкі ажылдап турарын демдеглээр херек. Ында ыяш белеткелчизи Топтан кылыр ажылдың үлүг-нормазын ай санында 125 хуу, ыяш кезикчизи Бавуу 125 хуу, рама кылыкчызы Базак 130 хуу күүседип, бүдүрүлгениң мурнакчылары болуп турар. Бригадалар аразында чарыышта бирги черни рама кылыкчыларының бригадазы (бригадири Воротников) өөлеп, ай бүрүзүнүң ажыл нормазын 130 хуу чедир күүседип турар. Заводтуң мурнакчы бүдүрүлге деп бедик атты чедип алырынга боттарының кызымаккай күш-ажылы-биле улуг салыышкынын киирип турар мурнакчыларның хүрээлеңи коллективте хүн-бүрү өзүп турар.

Бирги кварталда орулгалар киирип алырының онаалдазындан ажыр, 18 муң рубльди киирип алган. Бүдүрүлгениң бедик орулгалыг ажылдап турар чоруу ажылчыннарның ажыл төлевирин өй-шаанда бээр, бүдүрүлгениң ажыл-чорудулгазын чогуур үезинде акшаландырар арганы берип турар.

Завод тудугнуң болгаш чазанылганың материалдары-биле четчир хемчээлдиг хандыртынып, ам хүнбүрү катер-биле 1—2 улуг салдарны хүлээп ап турар.

Коллективтиң мындыг улуг чедишкиннг ажылдаарынга ында партия организациязының ажылчыннарның ортузунга тайылбырмассалыг болгаш организастыг ажылды таарыштыр өкі тургусканы улуг рольду ойнап турар. Беседаларны, солун номчулгаларын болгаш лекцияларны үргүлчү чорудун, бистиң улуг Төрөөн чуртувуста болгаш делегейде болуп турар бүгүле чүүлдериниң дугайын ажылчыннарга таныштырып берип турар.

Партия болгаш профөвилел организациялары, дирекция чери ажылчыннарның болгаш оларның ажытөлүүнүң амыдырал-чуртталгазының дугайында улуг кичээнгейни салып турар. 50 орунныг уруглар садының бажының заводтуң орулгаларының күсели-биле тудуп доосканын болгаш ону ам ажыдып, аңаа ажылдаар кижилерни четчелеп алганын чугаалаарга-ла четчир.

Коллективтиң кежигүннериниң ортузунга кижизидилгелиг ажылды өкі тургусканыың түңнелинде күш-ажылчы сагылга-чурум база өкі болуп турар. Продукцияны үрей кылыр болгаш ажыл шагы үзер ындыг кижилер ында чок. Бо дээрге, мындыг улуг коллективке тергиин чедишкин болур ужурлуг.

Бүдүрүлге болза, хоорайның 200 ажыг организацияларын болгаш хуузунда бажың тудукчуларын тудуг ыяжы-биле, дилген ыяш материалдары-биле хандырып турар. Эң улуг чагыкчыларның санында «Тыва тудуг» трестизи хамаржып турар. Мында карачаңгыс чүве болза, трест ыяш заводунга ай санында 150-ден 200 муң рубль чедир өрелиг болуп турары болур. Ол чорук бүдүрүлге чери саарылганың акшахөрөнгилерин анза чыттырар, бүдүрүлге чорудулгаларын өй-шаанда акшаландырбас чорукка чедирип турар деп заводтуң директору эш Кандауров хомудал-биле чугаалап турары кончуг шын. Ынчангаш заводка өреленир чоруун трест дарый үзүткап алыры негеттинип турар.

Бүдүрүлгениң ай болгаш чыл санында бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап, хөй болгаш өкі ыныарлыг продукцияны бүдүрүп үндүрериңге социалистиг чарыышты калбартканы, оон түңнелдерин өй-шаанда үндүрүп, илереттинген четпестерни чайладыр, хожудап турарларны мурнакчыларның деңнелинге чедир кедүрер дээш боттуг хемчеглерни ап турары тергиин улуг идигни берип турар.

С. СЕРЕН-ООЛ.

Күш-культура болгаш спорт

Хол бөмбүүнүң талазы-биле областың бирги чери дээш маргылдаа эгелээн

Хоорайның Гастелло аттыг культура болгаш дыштанылга парыгынга июнь 24-те хол бөмбүүнүң талазы-биле область маргылдаазы өгелээн. Маргылдаага өр улустуң 11, хөрөөженнерниң 4 командалары киржир.

Өр улустуң хол бөмбүүнүң командаларын ийи бөлүкке чарган: Бирги бөлүкте Таңды, Өвүр, Чаа-Хөл, Кызыл, Тес-Хем болгаш Каа-Хемниң командалары киргилээн. Ийиги бөлүкте Барыын-Хемчик, Эрзин, Улуг-Хем, Бии-Хем болгаш Чөөн-Хемчик районнарының командалары киргилээн. Хөрөөженнерниң маргылдаазынга Кызыл, Чаа-Хөл, Таңды, Каа-Хем командалары ойнап өгелээн. Бирги шөлге Таңдының командазы өвүрнүүн уткан, оон дараазында Чаа-Хөлдүү Каа-Хемни болгаш Кызылдыы Тес-Хем районнуң командазын уткулаан. Ийиги шөлге баштайгы оюнда улуг-хемчилер бии-хемчилерни уткан, а барыын-хемчикчилер чөөн-хемчикчилерни уздуп үнген. Хөрөөженнерден Кызылдыы Таңдыны уткан. Маргылдаа үргүлчүлеп турар.

А. КУМАЯК.

Бригадага спорт талазы-биле маргылдаа

Чоокта чаа «УТКА 25 чылы» совхозтуң № 1 болгаш № 2 трактор бригадаларының аразында хол бөмбүү болгаш национал хүреш талазы-биле маргылдаа болуп өткен. Хол бөмбүүнүң оюнунга № 1 бригаданың спортчулары тиилеп үнер өвесте деп көрүкчүлер бодап турган. Ынчалза-даа № 2 бригаданың хол бөмбүкчүлери авангыр, кашпагай болгаш чурумнуг байдалын көргүзүп, 2:0 сан-биле уздуп алганнар. Ылангыя олардан спортчулар Досумаа, Бүрбүжүк, Семис-оол болгаш Кара-оол оларның ойнаанын көрүкчүлер улуу-биле сонуургаан.

Хүрешке № 2 бригаданың мөгези Досумаа шүүлген болгаш № 1 бригаданың мөгези Тадар-оол үжүүрлешкен.

Маргылдааның ниити түңнелинде № 2 бригаданың спортчулары тиилеп үнгеш, өртектиг чүүлдербиле шаннатканнар.

А. АГБАН.

Редактор К. С. ШОЙГУ.

ОБЛАСТЫҢ КИНОЭКРАННАРЫНДА

ГДР-ниң «Дефа-фильм» деп киностудиязының үндүргени

«ЛИССИ»

ДЕП КИНО ҮНҮП ТУРАР

Кызыл хоорайда Улуг-Хемниң оң талакы эринде Эрик кудумчузунуң № 90 бажында чурттап турар Иван Константинович Ивкин Барнаул хоорайда чурттап турар Антонина Николаевна Мелиховадан чарлыр дугайында херекти кедүрүп турар. Ук херекти Кызыл хоорайның ийиги участогунуң улус судунга көөр.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 3—62, редакторнуң оралакчызының, иштики информация кылдызының 3—88, харыысалгалыг секретарьның, культура болгаш амыдырал кылдызының 4—98, партийжи амыдырал, пропаганда, үлетүр болгаш транспорт, көдээ ажыл-агый кылдыстериниң 3—68, чагаа кылдызының баа бухгалтериянның 3—65.

ТС—00758. Культура өргелелиниң типографиязы.